

La Seu d'Ègara

Esglésies de Sant Pere

de Terrassa

INTRODUCCIÓ

El conjunt que avui coneixem com a Seu d'Ègara, o com a esglésies de Sant Pere, va començar-se a construir —en un lloc ocupat des del neolític— a inicis del procés de cristianització, cap al segle iv de la nostra era, és a dir, fa més de mil cinc-cents anys. De llavors ençà, tot aquest espai ha estat ocupat i ha tingut una funció religiosa, política, cerimonial i funerària. S'hi han fet moltes reformes: algunes força grans —al segle xi van ser estructurals—, d'altres més petites, parcials o superficials —com les del segle xvii—, que s'han anat superposant en el mateix indret, fent servir unes parts dels edificis i enderrocant-ne unes altres, i en algunes ocasions ampliant o construint a sobre de les estructures ja existents. Cal imaginar una casa habitada durant més de mil anys, en la qual s'han anat fent reformes per anar-la adequant a les necessitats dels seus diferents habitants i als canvis litúrgics, de gust estètic i estil artístic propis de cada època.

Tot plegat fa difícil entendre els edificis actuals i ha complicat molt la feina dels arqueòlegs, que han hagut de desxifrar —gairebé com si fossin detectius— com es van succeir els canvis i quines restes ens han quedat.

A principis del segle xx va haver-hi la primera gran restauració, la de Puig i Cadafalch, que despullà les esglésies d'edificis adossats i eliminà el cementiri. L'aspecte actual l'hi ha donat la darrera intervenció, feta a principis del segle xxi i definida pel Pla Director de desenvolupament de les esglésies de Sant Pere, en què s'ha excavat i urbanitzat el conjunt.

Aquest quadern intenta explicar aquesta llarga història. Esperem que ho aconseguixi.

La Seu d'Ègara

Esglésies de Sant Pere de Terrassa

1. ABANS DEL BISBAT D'ÈGARA	4
1.1. Situació i orígens.....	4
1.2. La primera basílica cristiana, el període preepiscopal.	10
2. EL BISBAT D'ÈGARA I EL CONJUNT EPISCOPAL.....	13
2.1. Els edificis	15
2.1.1. La catedral de Santa Maria	17
2.1.2. L'església parroquial de Sant Pere	19
2.1.3. L'església funerària de sant Miquel	21
2.2. La fi del bisbat, declivi i abandonament o continuïtat?.....	24
2.2.1. La conquesta musulmana.	24
2.2.2. La conquesta carolíngia, el comtat de Barcelona	25
3. LES ESGLÉSIES ROMÀNIQUES DE SANT PERE.....	27
3.1. El priorat de Santa Maria i la parròquia de Sant Pere.....	28
3.2. Les construccions romàniques de Santa Maria i Sant Pere	30
3.2.1. Les pintures murals romàniques	32
3.2.2. Les pintures murals i els retaules gòtics	33
3.3 Les reformes de l'edat moderna, segles XVI a XVIII	38
3.3.1. La capella de Sant Valentí i els retaules barrocs	40
3.4. Les intervencions contemporànies, els segles XIX i XX	45
3.4.1. Les capelles del Sagrament i de Nostra Senyora de Montserrat	47
3.4.2. La intervenció de Francesc de Paula Villar a Sant Pere	48
3.4.3. La intervenció de Josep Puig i Cadafalch	49
4. LA SEU D'ÈGARA AVUI	53
4.1. El segle XXI, el Pla Director per al desenvolupament de les Esglésies de Sant Pere.	53
4.2. El conjunt monumental seu del Museu de Terrassa	57
5. CRONOLOGIA	58
6. PROPOSTA D'ITINERARI DE VISITA.....	60
7. PER A SABER-NE MÉS	62

1. ABANS DEL BISBAT D'ÈGARA

1.1. Situació i orígens

La plana vallesana està solcada per torrents i rieres que procedeixen de la Serralada Prelitoral. Del massís de Sant Llorenç i la serra de l'Obac provenen els corrents d'aigua que travessen el que avui és el terme municipal de Terrassa. La majoria pertanyen a la conca del Llobregat, i el principal és la

riera de les Arenes. Dos d'aquests torrents —el de santa Maria o Monner i el de Vallparadís o de les Bruixes— formen el que avui és l'istme de Sant Pere, que, quan s'uneixen, en configuren la forma actual.

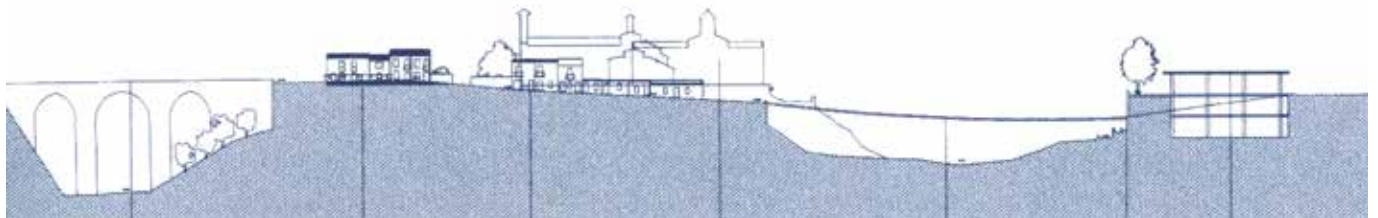
PONT DE SANT PERE

SEU D'ÈGARA

CARRER SALMERON

Torrent de les Bruixes

Torrent Monner

Perfil oest – est del torrent de Vallparadís. Dibuix RGA. Arquitectes.

Rieres ————
Carreteres ————
Ferrocarri ————

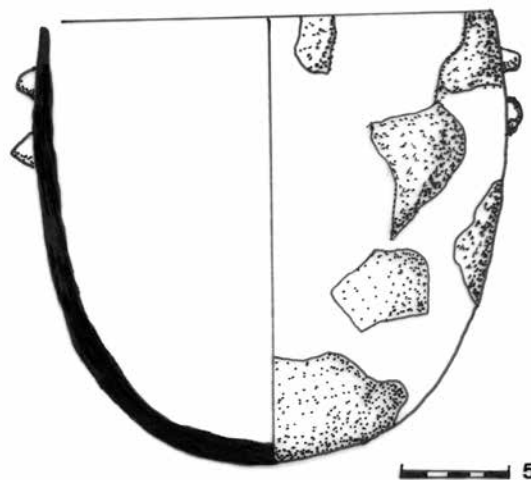
*Vista aèria del morrot de Sant Pere, 2019.
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.*

Des de la prehistòria, des dels temps dels primers caçadors-recol·lectors, aquest lloc ha estat ocupat per homes i dones que aprofitaven els seus afloraments d'aigua i la seva rica vegetació de ribera. Des dels temps dels pastors nòmades i dels primers agricultors fins a pràcticament avui mateix, tot just abans de convertir-se en parc, hi ha hagut parcel·les conreades.

Les excavacions arqueològiques —fonamentalment la troballa d'un gran vas ceràmic enterrat en un clot i usat com a sitja— confirmen una ocupació humana des del neolític final, cap al 2500-1800 abans de la nostra era, un petit assentament d'agricultors i ramaders que vivien en cabanes.

A partir del segle v a.n.e., es constata una presència humana continuada. Un assentament o petit poblat ocuparia l'istme o morrot de Sant Pere, es tracta del poblat ibèric d'Ègara que l'historiador romà Claudi Ptolomeu al segle II a.n.e. cita amb el nom d'Egosa.

La civilització ibèrica és agrícola i està conformada per diferents pobles amb característiques culturals comunes, que evolucionen a partir del substrat cultural neolític i del contacte amb les civilitzacions orientals, principalment fenícies i gregues. Els ibers s'estenen per la costa mediterrània des de l'actual

*Reconstrucció hipotètica del vas del neolític final.
Dibuix Antonio Moro.*

França fins a Andalusia, tenen una societat complexa, la tribu, viuen en poblats més o menys fortificats, amb formes de vida comunitària i regits per un consell d'ancians, i tenen una espiritualitat pròpia que rendeix culte a la natura i als avantpassats. Els cereals, la vinya i l'olivera són la base de la seva agricultura, coneixen el regadiu i disposen de ramats de cabres, ovelles, porcs i bous. Dominen la metal·lúrgia del ferro, la ceràmica de torn i el teixit amb telers verticals, i tenen una escriptura pròpia, que s'ha conservat, però no hem pogut desxifrar. Són, per tant, una civilització agrícola plenament desenvolupada i similar a d'altres de la conca mediterrània.

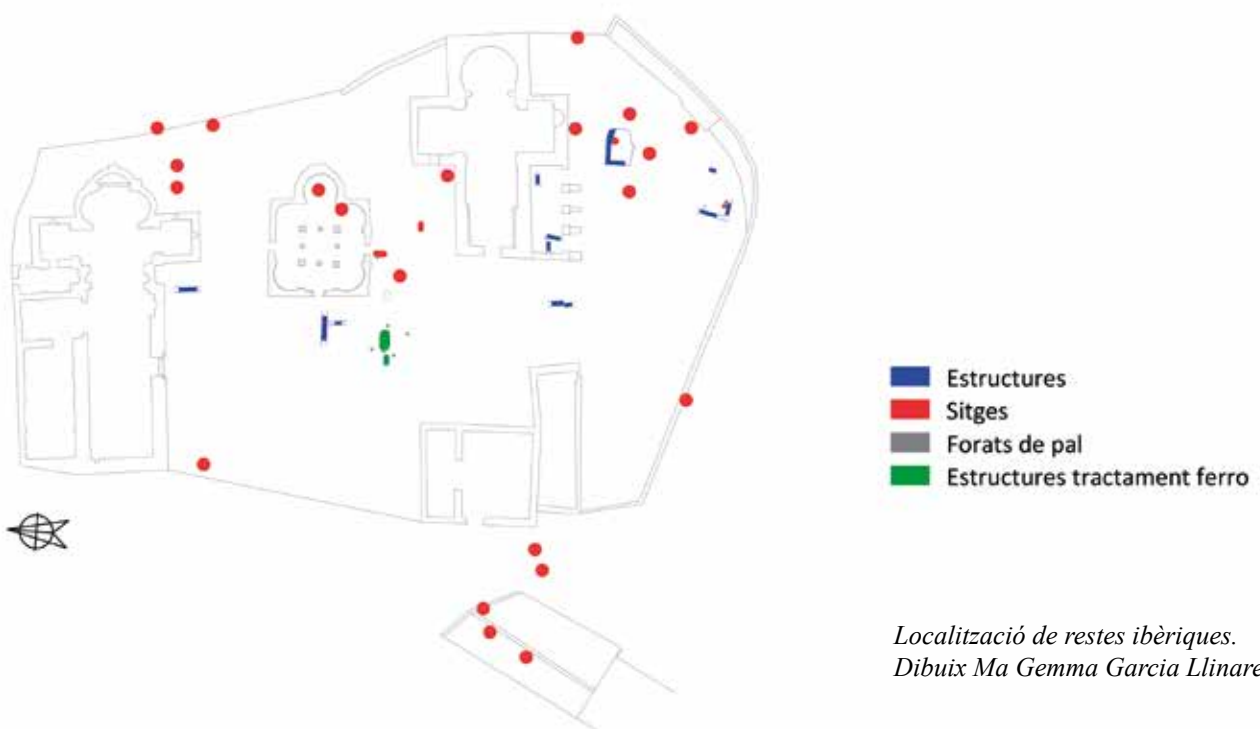
*Planta d'una casa ibèrica
localitzada al poblat d'Egosa-
Ègara. Museu de Terrassa.*

S'han trobat restes ibèriques per tot el morrot: sitges, algunes estructures d'edificacions, fogars, restes d'un forn..., que, juntament amb diferents restes

ceràmiques d'importació de datació diversa, ens indiquen que es tracta d'un petit assentament ocupat fins a la romanització.

Recreació del poblat ibèric. Dibuix Jesús Gómez.

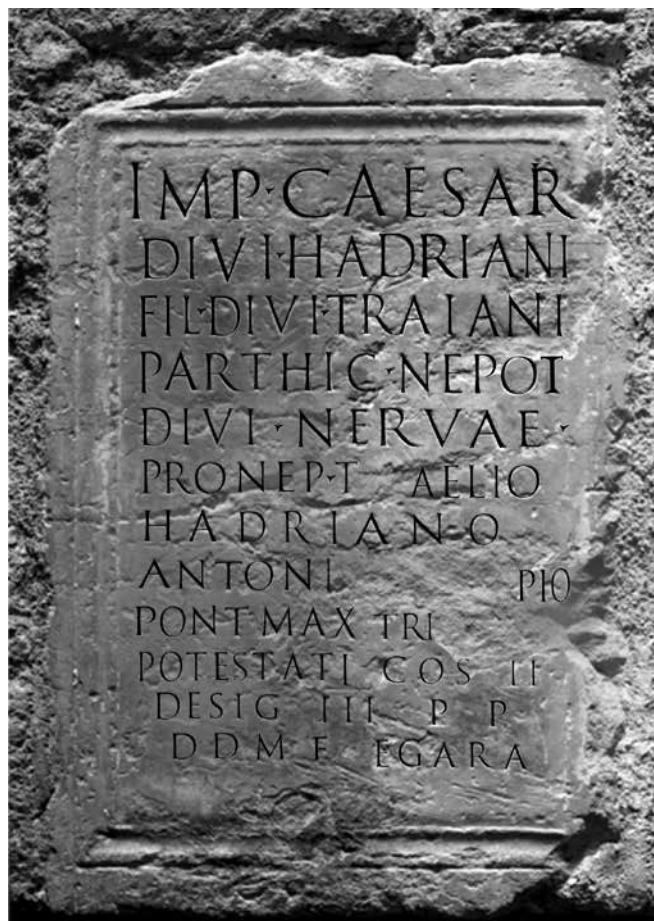

*Localització de restes ibèriques.
Dibuix Ma Gemma Garcia Llinares.*

La conquesta i ocupació de la península Ibèrica pels exèrcits romans comença el 218 a.n.e., en el context de les guerres entre Roma i Cartago, i no acabarà fins al 19 a.n.e., en època de l'emperador August. La conquesta donà pas a l'anomenada romanització, que va acabar amb les cultures autòctones i va integrar els pobles peninsulars en el món llatí.

A partir del segle II a.n.e., s'inicia la romanització del Vallès, que culminà amb l'assoliment de la mu-

nicipalitat, el *Municipium Flavium Egara*, tal com demostren les làpides de l'època de l'emperador Vespasià. El *municipium* és el centre polític que articula el territori d'Ègara, sense que hi hagi estructures pròpiament urbanes, no hi ha una ciutat en el sentit contemporani de la paraula. Ègara, doncs, és un territori agrícola on nombroses *villae* treballen (probablement amb mà d'obra esclava) les seves fèrtils planes. Produeixen cereals, vi i oli, i algunes també estan dedicades a l'activitat industrial, concretament, a la fabricació de ceràmica.

Pedestal dedicat a l'emperador Antoninus Pius, encastat al mur nord de l'església de Santa Maria. Museu de Terrassa.

«Al Cèsar emperador Titus Eli Adrià Antoni August Pius, fill del divinitzat Nerva, net del divinitzat Trajà, pontífex màxim, dotat de la tribunicia potestat consol per segona vegada, designat per a la tercera, pare de la pàtria, per decret dels decurions, el municipi flavi d'Ègara». Segons la transcripció de Fabre, Mayer i Rodà i Pere Puig.

IMP (eratori) · CAESARĪ
DIVI · HADRIANI
FIL (io) · DIVI · TRAIANI
PARTHIC (i) · NEPOTĪ
DIVI · NERVAE ·
PRONEP (oti) · T(ito) · AELIO
HADRIANO
ANTON [INO AVG (usto)] · PIO
PONT (ifici) · MAX (imo) · TRI [BVNIC (ia)]
POTESTATI · CO (n) S (uli) · II
DESIG (nato) III · P (atri) · P (atriae) ·
D (ecreto) · D (ecuriorum) · M (unicipium) · F (lavium) · EGARA

De l'època romana es conserven restes d'elements decoratius, sitges, pous, dipòsits i algunes estructures de caràcter industrial i l'atri-impluvi d'una casa romana, una *domus*.

No sabem si el poblat d'Ègara va ser abandonat pels seus habitants o es va anar transformant, però algunes troballes —dues plaques funeràries de personatges amb nom llatí i cognom indígena— indiquen un procés lent i progressiu d'integració de la població ibera.

El territori que ens ocupa va mantenir, però, un camp de sitges d'emmagatzematge de cereals, i una gran vil·la va ocupar el vessant sud del morrot.

Es tractava del centre d'una gran explotació agrícola amb diverses instal·lacions com ara sitges, un forn o canalitzacions.

Recreació de la vil·la romana. Dibuix Jesús Gómez.

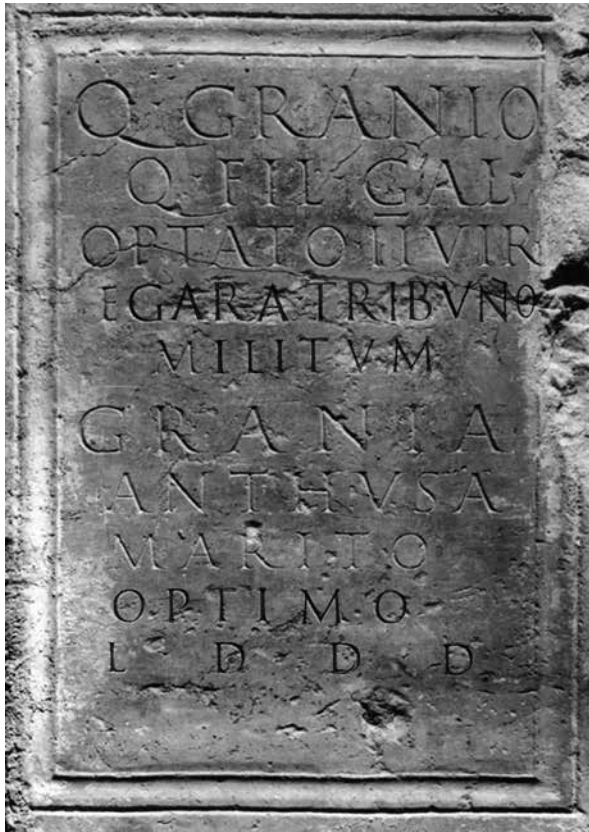
També es conserven restes de paviments distribuïts en diferents espais de l'istme, cosa que indica la presència d'altres habitatges. Però la precarietat de les restes, en un espai ocupat amb posterioritat i fins avui mateix, fa que el terreny estigui totalment arrasat i no puguem establir ni descartar l'existència d'una estructura urbana més complexa.

- Estructures
- Sitges
- Forats de pal
- Forn
- Dipòsits

*Localització de restes romanes.
Dibuix Ma Gemma Garcia Llinares.*

No sabem si en aquests edificis se situaven les magistratures municipals, els *duumviri* que governaven el municipi, escollits per la cúria —el conjunt dels ciutadans—, però sembla versemblant que

així fos. De fet, la làpida del pedestal, on es cita el *duumvir* d'Ègara, que hi ha encastada a la paret de Santa Maria, així ho indicaria.

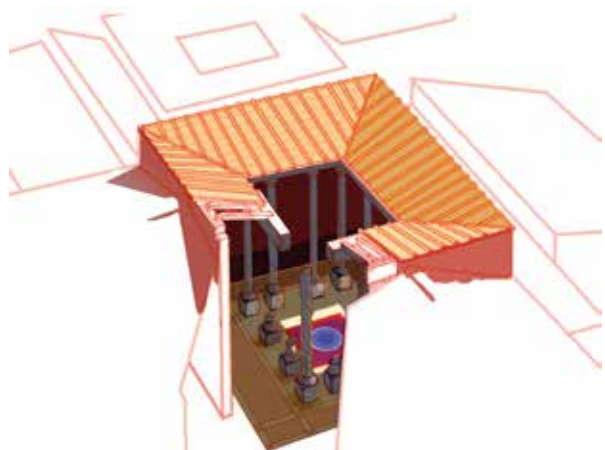
Pedestal dedicat a Quint Grani Optat, encastat al mur de l'església de Santa Maria. Museu de Terrassa.

Una part d'aquesta casa, l'*impluvium* —cisterna del pati que recull les aigües de la pluja— es podrà identificar formant part de la residència del bisbe, a partir del segle v.

Q (uinti) · GRANIO
Q (uinti) FIL (io) · GAL (eria)
OPTATO · II VIR (io)
EGARA · TRIBVNO
MILITVM
GRANIA
ANTHVSA
MARITO
OPTIMO
L (loco) · D (ato) D (ecurium) · D (ecreto)

“A Quint Grani Optat, fill de Quint, de la tribu Galèria, duumvir d'Ègara, tribú militar. Grania Anthusa al seu excel·lent marit al lloc concedit per decret dels decurions” Segons la transcripció de Fabre, Mayer i Rodà.

Restes i recreació de l'impluvium de la domus romana. Museu de Terrassa i dibuix Jesús Gómez.

1.2. La primera basílica cristiana, el període preepiscopal

La presència de comunitats cristianes a la província romana d'Hispania es constata per primera vegada en una carta del bisbe Cebrià de Cartago de l'any 254. En una primera etapa, la nova religió fou perseguida per les autoritats; a partir de l'Edicte de Milà —Constantí, 313— va conviure amb la religió oficial de l'Imperi Romà, fins que l'any 380 l'emperador Teodosi, amb l'Edicte de Tessalònica, adoptà el cristianisme com a nova religió oficial.

Abans d'aquesta proclamació, la religió cristiana es practicava, amb una certa tolerància de l'estat, en cases particulars i altres espais privats, les anomenades *domus ecclesiae*. El cristianisme va incorporar una nova litúrgia basada en l'eucaristia, el baptisme i un nou ritu funerari. De mica en mica es va anar ampliant la seva influència en el territori fins que es van construir les diòcesis episcopals, encapçalades pels bisbes. En el cas de la *Tarraconensis*, amb seu a Tarragona, seguia la mateixa divisió administrativa de l'Imperi Romà de finals del segle III.

Es manté fins a la fi de l'Imperi, quan l'única religió oficial és ja el cristianisme, la divisió administrativa en bisbats, al capdavant dels quals hi ha els bisbes, que són alhora autoritats civils i religioses. La zona que estudiem correspon al bisbat de Barcelona, i aquest s'insereix en l'arquebisbat de Tarragona, com ja es va establir en temps de Diocleciana, a començament del segle IV. A partir de mitjans del segle V, els visigots governaran el territori des de Tolosa de Llenguadoc, la capital del regne d'Aquitània, i aprofitaran les mateixes estructures administratives, tributàries i religioses del desaparegut Imperi Romà.

Les excavacions han posat al descobert l'existència d'algunes construccions de finals del segle IV, les quals indiquen que al llarg del segle s'havia iniciat el procés de cristianització. Dins la vil·la romana que ocupava el territori des de feia més de dos-cents anys, trobem les cambres funeràries que demostren l'existència del primer culte cristià. Es tracta d'una primera *domus ecclesiae*, entesa com

un edifici o estança privada adaptada a les necessitats del culte cristià.

Més endavant, aquestes construccions configuren un complex d'edificacions, part de les quals estan dedicades específicament al culte. Es tracta de la primera basílica amb un baptisteri. Adossades a la banda sud hi ha dos patis amb *impluvium*, que procedeixen directament de la vil·la romana del segle IV, construccions que configuren la que devia ser la zona residencial dels clergues, l'estament religiós que es consolidà a partir del Baix Imperi i que va assumir el control i l'administració del territori d'Ègara. Al nord hi ha la zona d'enterraments, el cementiri cristià.

El conjunt s'ubicava a l'entorn de l'actual església de Santa Maria, que llavors era una edificació de planta rectangular i amb paviment de terra batuda, i adoptava la tipologia arquitectònica de la basílica romana, amb capçalera de planta quadrada a l'exterior i semicircular a dintre, encarada a l'est. Als murs nord i sud s'hi obrien sengles capelles destinades a enterraments. Als peus de la basílica, a l'oest, hi havia un espai funerari amb un enterrament central i altres cambres. Una primera estructura baptismal estava situada a l'est de la basílica principal, darrere de l'absis, amb diversos espais compartimentats, dos dipòsits i un conducte de desguàs on es va localitzar un lot de trenta monedes, les quals van permetre datar-la cap a l'any 363. El sector residencial es situa al sud del conjunt, amb dos patis oberts que segueixen la tipologia de l'*impluvium*; un d'ells conserva un dipòsit central de grans dimensions, amb desguàs i escala d'accés.

Recreació del conjunt preepiscopal, segle v. Dibuix Jesús Gómez.

En una segona fase constructiva, es va pavimentar l'església amb un mosaic de motius geomètrics i amb tesselles de materials i colors diversos seguint la tècnica romana clàssica. A partir d'un gran cercle central decorat amb temes radials d'escates biconvexes, es configuren diversos panells geomètrics amb quadrats i hexàgons juxtaposats. Al lateral del mur sud hi trobem motius funeraris cristians de peixos i pans al costat d'una lauda sepulcral de lloses de marbre i tesselles dedicada a un tal *Securus Cecilianus*.

També es refà l'espai baptismal: es construeix un baptisteri amb piscina baptismal central, de planta quadrangular i delimitada per un temple de columnes que configura una planta octogonal.

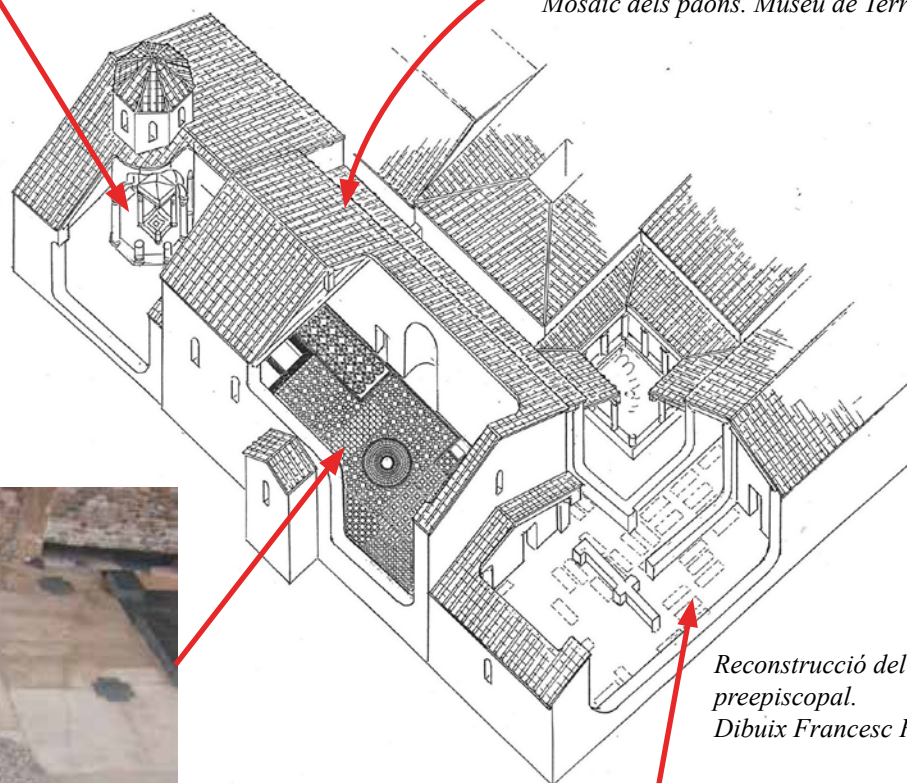
Localització de restes de la fase preepiscopal. Dibuix Ma Gemma Garcia Llinares.

*Piscina baptismal.
Museu de Terrassa.*

Mosaic dels paons. Museu de Terrassa.

*Reconstrucció del conjunt
preepiscopal.
Dibuix Francesc Riart.*

Paviment de mosaic. Museu de Terrassa.

Enterraments. Museu de Terrassa.

Els testimonis epigràfics i esculpits són escassos. Hi destaquen dos fragments d'un sarcòfag de pedra calcària del segle v, amb la representació del

sacrifici d'Isaac, i un fragment de lauda sepulcral de mosaic, anomenada «dels paons», de principis del segle iv.

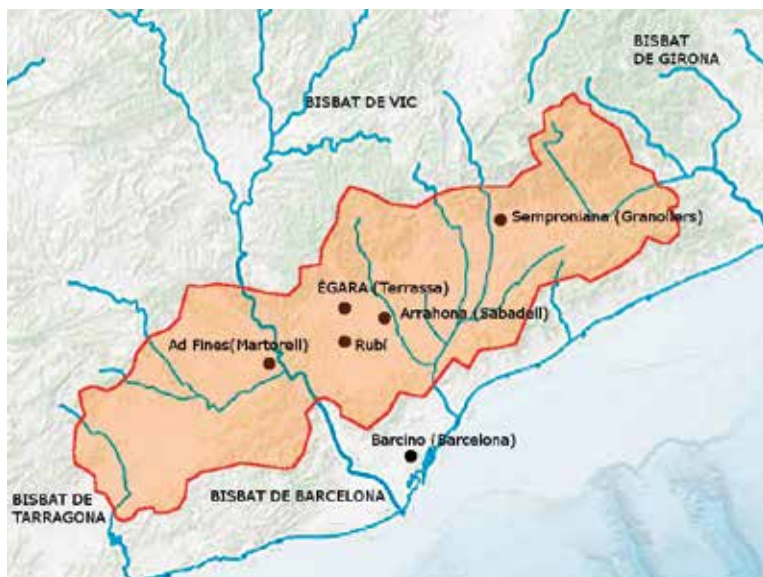
2. EL BISBAT D'ÈGARA I EL CONJUNT EPISCOPAL

El bisbat d'Ègara neix cap l'any 450, quan el bisbe barceloní Nundinari va dividir la seva diòcesi en dues parts: la litoral continuà pertanyent a Barcelona i la interior es convertí en el nou bisbat d'Ègara. Podem deduir la data aproximada de la fundació per les actes d'un concili celebrat a Roma en presència del papa Hilari, el novembre de l'any 465. Per aquest document sabem que Nundinari va posar Ireneu al capdavant de la nova Seu d'Ègara.

En morir Nundinari i seguint el que disposà en el seu testament, Ireneu el va substituir a Barcelona. El

papa Hilari, però, no va acceptar aquest nomenament i va fer tornar Ireneu a la seva seu d'Ègara, de manera que es va mantenir la divisió dels dos bisbats.

Els límits territorials de la nova diòcesi no els podem definir amb exactitud. Sembla que limitaria amb els bisbats de Tarragona, Vic i Girona, al sud, oest i nord, seguint la topografia natural de la serralada prelitoral: el Montseny, Sant Llorenç del Munt i Montserrat. Mentre que respecte a la diòcesi de Barcelona, a l'est, seria la Serralada Litoral la que faria de límit.

Mapa del territori del bisbat.

Totes les seues episcopals adquirien béns o en rebien per donació de fidels poderosos, s'enriquien, i el seu patrimoni creixia gràcies a les contribucions de terres i esglésies rurals. A més, cada parròquia era una unitat patrimonial en si mateixa i tan sols retia comptes al bisbat d'un terç dels seus ingressos. Barcelona mantenia la seva influència, i així l'any 592 el document *De Fisco Barcinonensis* especifica que a Barcelona es recaptaven els impostos de *Tarraco, Egara, Gerunda et Emporiae*.

En la demarcació del bisbat egarenc, els llocs de culte es trobaven principalment en els monestirs, les esglésies, les capelles o les necròpolis. Estan documentades la basílica i necròpolis de Sant Cugat d'Octavià (o del Vallès), Sant Menna (Sentmenat), Santa Maria d'Artés i Santa Maria de Marto-

rell o les ares d'altar de Sant Feliuet de Vilamilans (Rubí), Santa Maria Santiga (Santa Perpètua de Mogoda) i Sant Feliu del Racó.

Les restes arqueològiques indiquen que el poblament era una continuació del d'èpoques anteriors: al voltant de les grans vil·les —l'Aiguacuit o Can Bosch de Basea— es situava la majoria de la població hispanoromana, o alguns gots arribats recentment que solien ocupar posicions de poder. L'agricultura i la ramaderia continuaven sent les principals activitats d'una població pagesa lliure que havia anat substituint la mà d'obra esclava. El massís de Sant Llorenç continuava poblat, amb pagesos i ramaders, tal com mostren diverses necròpolis conegudes, com ara les de Coll d'Eres, la Porquerissa o el Cingle del Marquet.

Els bisbes d'Ègara, l'episcopologi

L'episcopologi (la llista dels bisbes) documentat de la diòcesi d'Ègara no és complet. Les referències als diferents bisbes coneguts les trobem en les signatures de les actes dels concilis generals a Toledo i en els concilis provincials que es conserven.

Ireneu (cap a 450-465) fou el primer bisbe de la diòcesi, nomenat pel bisbe de Barcelona Nundinari i que, en el testament d'aquest, va ser nomenat bisbe de Barcelona. Aquest nomenament va ser revocat pel papa, i això va causar el retorn d'Ireneu a Ègara.

Nebridi (516-540) fou germà d'altres tres bisbes molt significats; Elpidi, que primer va ser bisbe d'Osca i posteriorment arquebisbe de Lió, Justinià de València i Just d'Urgell. Va assistir als concilis de Tarragona (516) i de Girona (517), però no consta textualment com a bisbe d'Ègara fins al Concili II de l'església hispanovisigòtica, celebrat a Toledo l'any 527. La seva signatura, però, com a *Nebridius Barcinonensis* és documentada al concili celebrat a Barcelona l'any 540. Al llarg del seu prolongat i pròsper mandat es va construir el gran complex episcopal d'Ègara.

Taure (546) succeí a Nebridi i va assistir al Concili de Lleida de l'any 546.

Sofroni (589-592) va assistir al Concili III de Toledo, de l'any 589, en el qual el rei Recared proclamà el catolicisme com a religió oficial de l'estat visigot.

Illergi (599-610) assisteix com a bisbe al concili celebrat a Barcelona l'any 599. Participa a Toledo, l'any 610, en l'acte d'exaltació del rei Gundemar al tron.

Eugeni (633) signà les actes del Concili IV de Toledo l'any 633, presidit per Isidor de Sevilla i amb la presència de seixanta-sis bisbes d'Hispania i de la Gàl·lia. En aquest concili es va reorganitzar la litúrgia de l'església visigòtica i va quedar consolidat el regne catòlic de Toledo.

Vicenç (653) envià en nom seu l'arxipreste Servandus al Concili VIII de Toledo.

Joan (683-693) va ser el darrer bisbe citat abans de la invasió musulmana. Va assistir als concilis XV i XVI de Toledo, dels anys 688 i 693 respectivament.

El Concili d'Ègara

El dia 13 de gener de l'any 615 es va celebrar un concili a la seu episcopal d'Ègara, presidit pel bisbe metropolità Eusebi de Tarragona i catorze representants de les diòcesis de Tarragona, bisbes, un prevere i un diaca. Es tractà la qüestió de la castedat dels preveres i els clergues inferiors i la seva aplicació també als bisbes. Curiosament, ningú no va signar com a bisbe o representant de la diòcesi amfitriona, Ègara.

Transcripció del Concili Provincial d'Ègara. 13 de gener de l'any 615.

«En nom del nostre Senyor Jesucrist, reunits al lloc d'Ègara els bisbes de la província de Tarra-

gona, el dia 13 de gener de l'any tercer del felix regne del religiosíssim senyor nostre Sisebut, s'establí el sant concili següent: Que la constitució que fa temps fou redactada l'any 13 del regnat del rei Recared, de felix memòria, en el Concili d'Osca i que no arribà a ser posada per escrit sigui confirmada i tingui valor per sempre, i tot el que sobre la castedat dels preveres i dels clergues inferiors fou establert s'apliqui de la mateixa manera a tots els bisbes, vivint sempre temorosa sota precaucions i cauteles. Perquè amb l'auxili i patrocini del Senyor, no pugui alguna vegada esmunyir-se, cosa que Déu no vulgui, en la netedat d'una tal vida alguna ocasió de reprensió».

Traducció de Joan Bellés Sallent, MIGNE. J. P. *Patrologie* (París 1841-1864)

2.1. Els edificis

La concessió de la categoria episcopal impulsà la construcció d'un gran conjunt d'edificis de culte que assoliran el seu màxim esplendor al segle VII. L'antiga basílica acabarà convertida en una gran catedral, Santa Maria, de tres naus i amb un gran baptisteri als peus de la nau central. Es construirà un edifici funerari, Sant Miquel, que connectava amb la catedral per necessitat de la litúrgia funerària. Al nord es situarà l'església parroquial de Sant Pere, lloc de culte dedicat als laics de la contrada. Els edificis administratius i estances per a la cúria continuaran al sud.

L'espai està concebut amb un sentit unitari, on cadascuna de les peces apleix un funció ben determinada d'acord amb les necessitats administratives i litúrgiques del moment i la categoria episcopal que té el conjunt.

Al centre quedava un pati amb pou central. Des de Sant Pere, fins al mig del pati és un espai cementiri amb tombes disposades de manera regular. Enterraments de caixa rectangular, coberts amb llosa i pavimentats amb *opus signinum*, una mescla de calç, sorra i fragments de ceràmica. De fet aquest espai serà cementiri parroquial fins a principis del segle XX.

Els edificis que acollien la cúria –la residència del bisbe, altres habitatges i edificis administratius– s'articulaven a l'entorn de dos patis, un d'ells l'atri-impluvium provinent d'època romana. Hi havia una capella d'ús privat del bisbe dedicada als sants Just i Pastor, localitzada en les excavacions, encara que no ben delimitada. També s'hi ha documentat diferents reformes i ampliacions que els aniran adequant a les noves necessitats, però resten encara espais per excavar i no podem definir amb exactitud la seva distribució.

El conjunt es tancava a l'oest amb un edifici amb corredors que permetien l'accés als diferents temples sense haver de passar pel pati. Es situava pràcticament tot en el que avui és la plaça del rector Homs.

Tombes del període episcopal excavades al pati del conjunt. Museu de Terrassa.

El valor patrimonial del conjunt arqueològic i arquitectònic és excepcional en la història de l'art alt-medieval europeu. Hi destaquen per la seva singularitat les decoracions pictòriques de les capçaleres dels tres edificis. La seva iconografia i estil enllaça fonamentalment amb els conjunts pictòrics coptes i siríacs dels segles V i VI, i és també contemporània dels mosaics bizantins de Ravenna i Parenzo, entre d'altres.

Pintures de l'absis de Sant Miquel, detalls d'un àngel i de dos apòstols. Museu de Terrassa.

Recreació de la Seu Episcopal d'Ògara. Dibuix Jesús Gómez.

Plànol de les estructures del període episcopal conservades avui. Museu de Terrassa.

2.1.1. La catedral de Santa Maria

El gran edifici de Santa Maria va ser el lloc de culte destinat bàsicament als catecúmens (les persones que es preparaven per rebre el baptisme) i als clergues. Era la seu, l'església del bisbe que també acollia les grans celebracions i tot el ritual propi del bisbat.

Tenia una planta basilical de tres naus, compartides amb pilars cruciformes i pavimentada amb *opus signinum*, i una capçalera rectangular a l'exterior i semicircular a dins. La nau central amb coberta d'encavallada de fusta a doble vessant era més elevada que les dues laterals i tenia finestrals d'arc de mig punt que il·luminaven l'edifici.

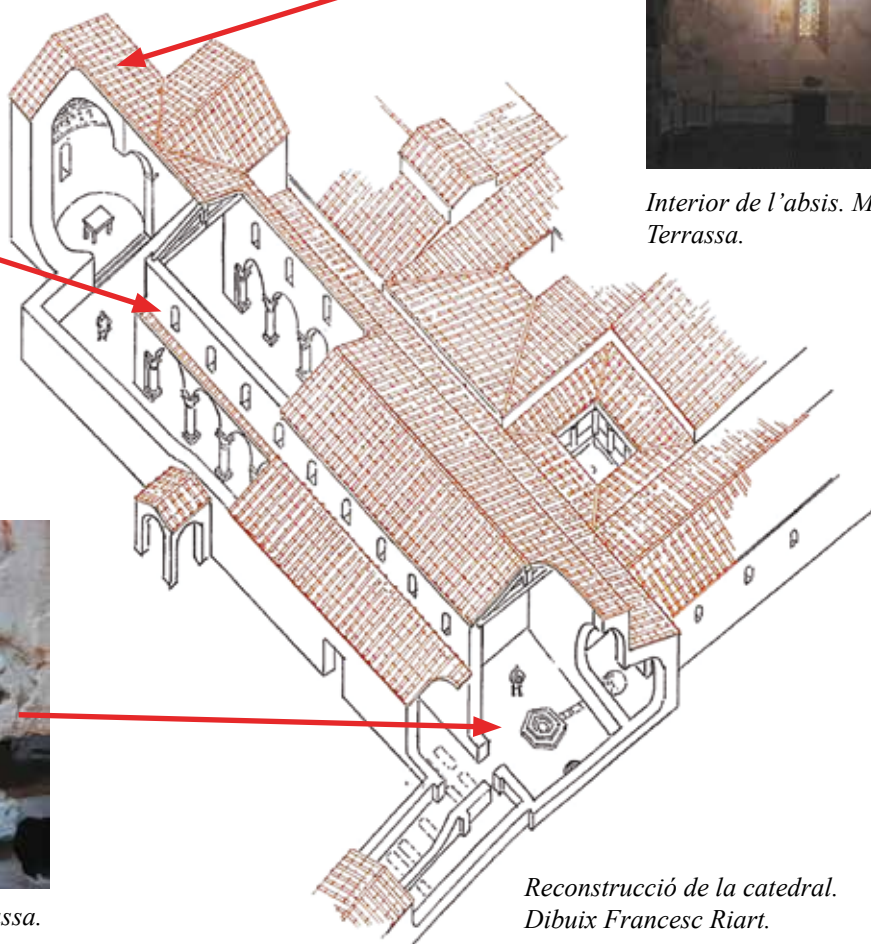
Als peus de la nau central es situava el baptisteri episcopal, on es practicava el baptisme per immersió a les persones adultes. Aquest element es disposa a la nau central, aïllat d'aquesta i comunicat per les naus laterals. És un espai rectangular pavimentat amb picadís, amb la piscina baptismal octogonal graonada al centre i una canalització per on arribava l'aigua i un desguàs per a la seva evacuació. El mateix paviment, arran del mur oest, forma una concavitat amb un forat per desguassar, element que podria correspondre al lloc per on s'escorria l'aigua d'un rentapeus que s'utilitzava abans del baptisme.

Reconstrucció d'una finestra de la nau central.
Museu de Terrassa.

Piscina baptismal. Museu de Terrassa.

Reconstrucció de la catedral.
Dibuix Francesc Riart.

Interior de l'absis. Museu de Terrassa.

Dibuix de les pintures de la cúpula amb els dos primers registres. Museu de Terrassa i TRACER.

Les pintures murals de la catedral de Santa Maria d'Ègara

La capçalera conserva una decoració pictòrica del segle VI, que és policroma en tota la seva superfície. Parteix des del paviment amb un sòcol arrambador monocolor i una decoració en cinc registres concèntrics dividits en quatre franges de color vermellós, que es clouen amb un cercle decoratiu a l'esfera zenital. A la part més alta hi apareix una figura geomètrica octogonal sobre un fons entapissat de petites i esquemàtiques plomes de paó que es clou amb una gran corona de lloer, simbologia relacionada amb el triomf, l'eternitat i la immortalitat de Crist.

El registre següent és el més ben conservat i amb més motius iconogràfics. Té dos blocs d'escenes, les que es veuen des de la nau de la catedral, i que podien contemplar els fidels, i les que tant sols es veuen des de l'altar i, per tant, només veien els preveres. Les primeres fan

referència a la traïció i prendiment de Crist, la negació i l'entrega de les claus a Pere i escenes de sant Pau. Les que només es veuen des de dins de l'absis, relaten escenes bíbliques relacionades amb la traïció al rei David.

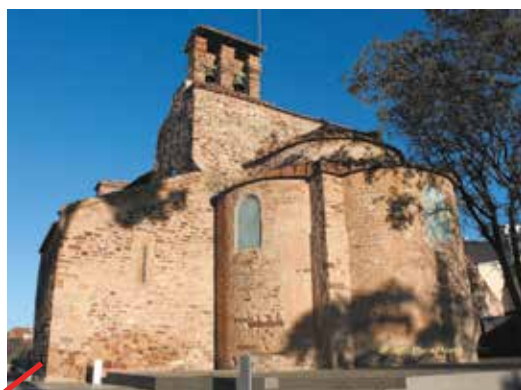
Seguim en el registre inferior, on es representen escenes de la Mare de Déu com a tron de Crist, aclamada pels apòstols i els profetes i que per la seva posició central sobre la finestra serien les que més destacarien en la visió des de la nau central de l'edifici. Als dos registres inferiors, en un estat de conservació més deficient, es conserven petits detalls figuratius per acabar en l'arrambador. A l'interior de les finestres hi ha estels i altres motius geomètrics.

2.1.2. L'església parroquial de Sant Pere

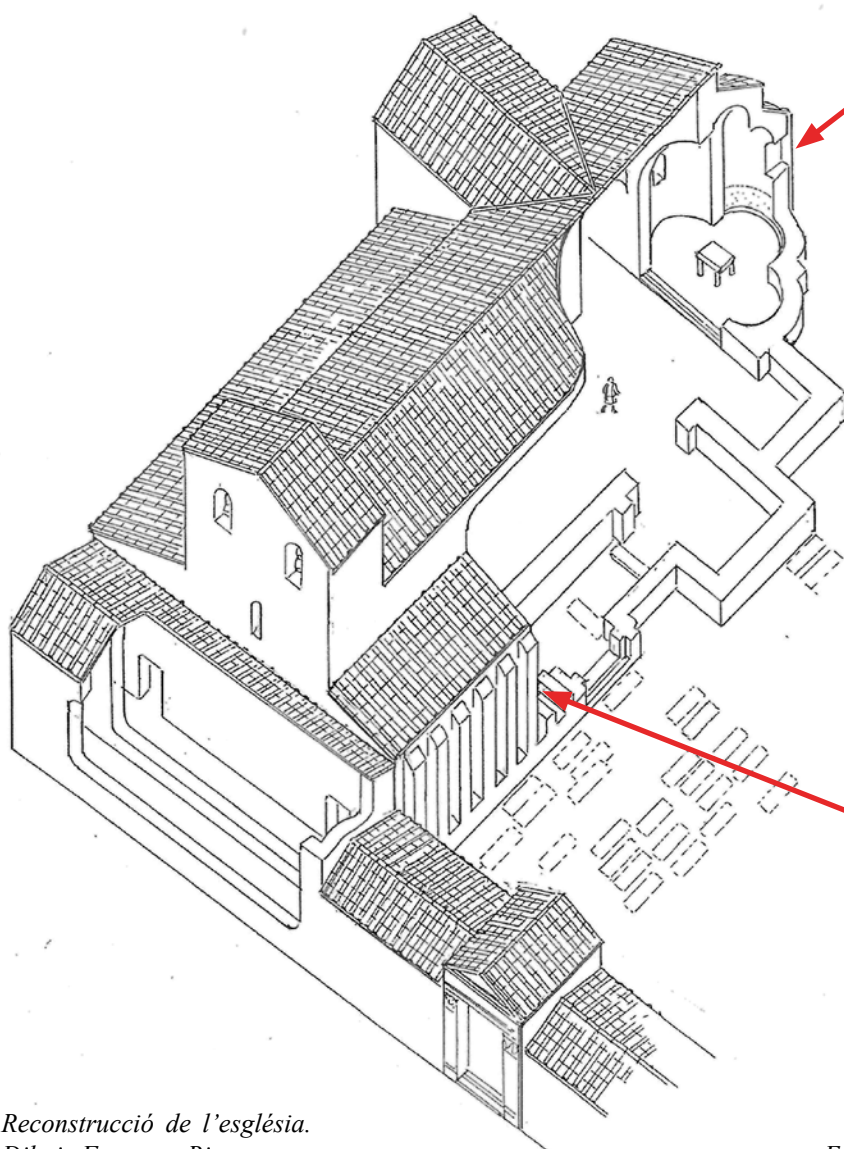
L'edifici de l'església de Sant Pere complia la funció d'església parroquial, és a dir, donava servei directe als habitants —els pagesos— del territori. Els oficis religiosos els oferien els canonges i en cap cas el bisbe. Es constata documentalment una antiga advocació a sant Pau.

És l'edifici que clou el conjunt pel nord. Presenta una planta basilical de tres naus amb un transsepte doble sobresortint i una capçalera trilobulada.

S'hi accedia per una porta situada a la nau sud i una escalinata. Estava pavimentada amb picadís. La coberta era a diversos vessants; la nau central, segurament més elevada, era de doble vessant i devia tenir finestrals laterals per il·luminar l'interior. El doble transsepte era cobert a dos vessants i les naus laterals i la capçalera a un de sol.

Absis trilobulat. Museu de Terrassa.

*Reconstrucció de l'església.
Dibuix Francesc Riart.*

Enterraments a la nau lateral. Museu de Terrassa.

L'anomenat **retaule petri**, cobreix el lòbul central de l'església de Sant Pere, que hem de situar cronològicament entre els segles VI i VII, completa la decoració del primer edifici. Es tracta d'un mur pla, totalment exempt, decorat amb pintura mural. La part superior, de forma semicircular, presenta una decoració en primer pla d'àngels i querubins, i cinc fornícules amb sant Pere, sant Pau i els qua-

tre evangelistes. La part inferior, flanquejada per dues columnes salomòniques, presenta l'escena de la persecució dels hebreus pel faraó egipci quan travessaven el mar Roig.

El retaule va quedar cobert al segle XVIII per un altre retaule barroc —retirat l'any 1898— i va ser restaurat el 2010.

1 Sant Pere.	6 Àliga de Joan Evangelista
2 Sant Pau o Jesucrist.	7 Porta de l'armari.
3 Àngel de sant Mateu.	8 Persecució dels hebreus al mar Roig.
4 Lleó de sant Marc.	9 Àngels i querubins.
5 Bou de sant Lluç.	10,11 Columnes salomòniques.

2.1.3. L'església funerària de sant Miquel

Completava el conjunt l'església de Sant Miquel, la més singular de les tres, que complia la funció d'església funerària. Es tracta d'una capella cementirial apta per a l'enterrament i la litúrgia dels difunts. Aquests espais no eren viscuts com a punt final de la vida sinó com a llocs on es produïa la transformació d'aquesta, seguint el camí iniciat per Crist en la seva resurrecció.

És un edifici de planta quadrada, del qual només sobresurt l'absis heptagonal a l'est. Té un corredor

funerari exterior del qual s'ha perdut la coberta. El seu accés es fa per tres portes, ubicades al centre dels murs nord, oest i sud. A la part central hi sobresurt una cúpula il·luminada per quatre finestres i sostinguda, a l'interior, per vuit columnes que configuren un espai diferenciat de la resta. Les columnes tenen bases, fusts i capitells diferents, probablement reaprofitats d'altres construccions. Els capitells són de tradició romana, d'ordre corinti. El paviment està fet d'*opus signinum*.

Església funerària de Sant Miquel, exterior i interior. Museu de Terrassa.

L'absis es situa sobre una cripta trilobulada, il·luminada per tres finestres, pavimentada també amb *opus signinum*, els murs estucats en blanc i amb un altar al centre. L'accés a la cripta es fa per unes escales interiors que arriben a un llarg corredor previ a l'entrada.

La coberta de l'església és molt complexa, diferent per a cadascun dels volums que la conformen: a quatre vessants a la part central, la més elevada; els

quatre braços de la creu grega inscrita ho estan a tres vessants, mentre que els volums més baixos, situats als quatre cantons, estan coberts a dues vessants. Probablement el pòrtic estaria cobert a una vessant i l'absis sobresurt a set vessants. Avui la teulada és de teula rodona, però en l'antiguitat ho era amb tègules planes, de tipus romà.

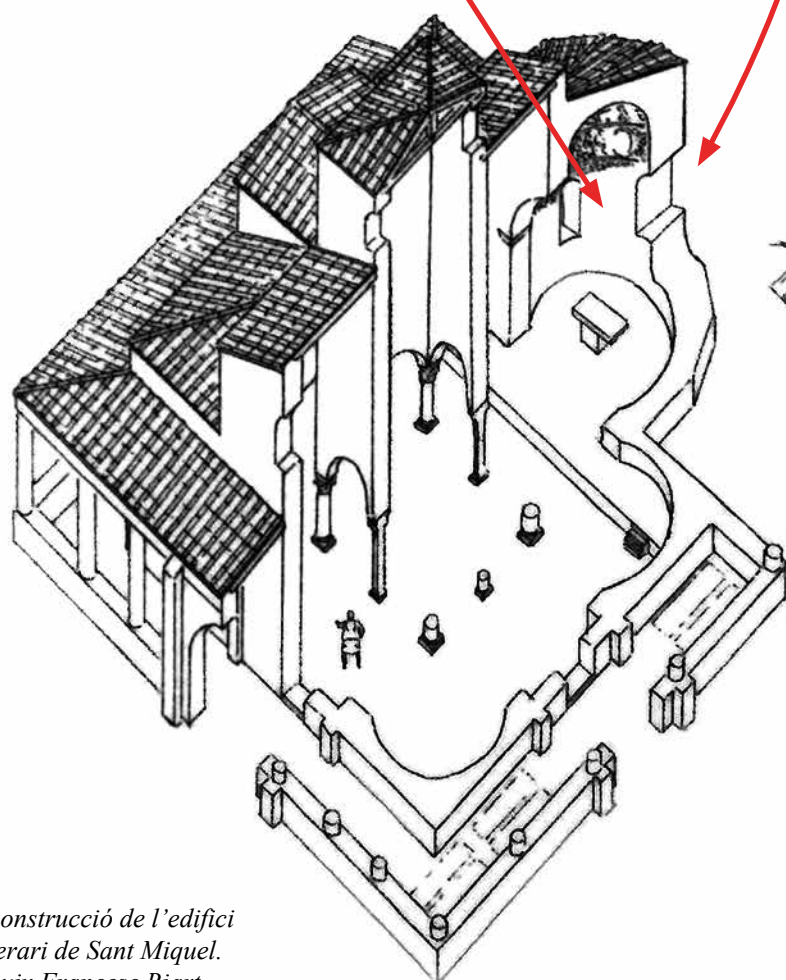
Apsis interior. Museu de Terrassa.

Apsis exterior. Ferran Berenguer.

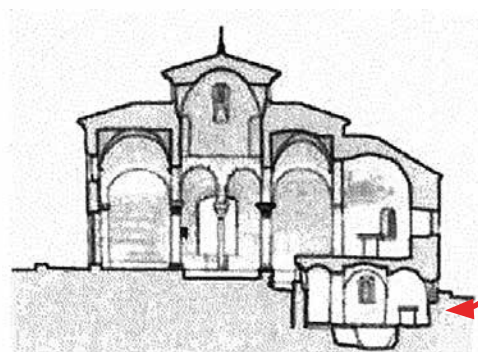
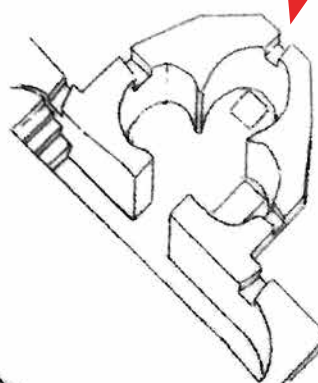

Cripta. Museu de Terrassa.

*Reconstrucció de l'edifici
funerari de Sant Miquel.
Dibuix Francesc Riart.*

CRIPTA
SUBTERRÀNIA

*Alçat de l'edifici i la cripta.
Dibuix Alfred Pastor.*

Pintures de la volta absidal, real i reconstrucció. Museu de Terrassa i Arcor.

Les pintures murals de Sant Miquel

La capçalera està decorada amb unes pintures al fresc del segle VI. Encara que avui dia només es conserva la que correspon al quart d'esfera de la volta absidal, devien arribar fins al paviment. S'hi representa la teofania o visió de Crist amb els apòstols.

La pintura es divideix en dos registres, un sobre l'altre, separats per una franja vermella amb inscripcions que corresponen als noms dels apòstols que hi són representats a la franja inferior. El registre superior el presideix una gran ametlla mística de forma el·líptica amb la figura de Crist entronitzat a l'interior que porta un nimbe crucífer on apareix el nom d'Emmanuel. Aquest nom significa «Déu entre nosaltres» i fa referència a la doble essència de Jesucrist, la humana i la divina, fet que negava l'arrianisme que practicaven els visigots. En el

mateix espai, decorat per un fons negre amb punts i cercles entrelaçats, apareixen quatre àngels, dos al costat dret amb la representació de la lluna i els altres dos al costat esquerre amb el sol entre ells.

En el registre inferior amb el mateix fons decoratiu que el superior i amb dos cortinatges a cada extrem s'hi representa un apostolat, sis sants a cada costat dels cinc cercles centrals.

A l'esquerra hi consten Pere, Andreu, Jaume, Joan, Felip i Bartomeu, mentre que a la dreta la inscripció està pràcticament perduda i només s'hi llegeix el nom de Pau. Alguns experts han proposat que els altres serien Tomàs, Mateu, Jaume fill d'Alfeu, Judes Tadeu i Simó. Al centre del registre apareixen cinc cercles, el central amb vuit radis, un possible crismó o símbol format per dues lletres del nom de Crist.

2.2. La fi del bisbat, declivi i abandonament o continuïtat?

Entre els segles VII i XI a Catalunya es produeixen canvis importants: la invasió i ocupació musulmana, que s'allargarà tot un segle, la conquesta carolíngia, el naixement dels comtats catalans, entre ells el de Barcelona, que esdevindrà hegemònic, i la feudalització, que portarà a una nova societat i una nova organització del territori. En definitiva, neix la societat feudal de l'època medieval.

A casa nostra, l'Ègara visigòtica deixarà pas a Terrassa. Desapareixerà el bisbat, però continuarà existint una població pagesa que treballa la terra i paga impostos, emmarcada administrativament d'una manera o altra, a magnats autòctons o forans.

El bisbat desapareix just abans de la invasió musulmana? ¿Hi ha un procés de decadència o, senzi-

llament, no tenim notícia —documentació— dels bisbes que hi resten com a autoritat respectada i utilitzada pels musulmans? Les darreres aportacions historiogràfiques afirmen que hi ha una continuïtat en el poblament i una utilització de les estructures de govern i recaptació d'impostos per part de la nova administració musulmana, que depenia de l'emirat de Còrdova, inclosos els bisbes. Estàriem lluny, doncs, de la idea que els invasors van procedir a la destrucció de tot, que és la que ens ha venut la historiografia tradicional, i resultaria que les noves autoritats senzillament van aprofitar l'administració (el bisbat) existent en benefici propi.

2.2.1. La conquesta musulmana

Pocs anys després de la victòria dels exèrcits musulmans a Guadalete, tota la península és conquerida o es rendeix al seu pas. Cap a l'any 716 tot el nord-est, inclòs el Vallès, està sota el domini i l'administració dels musulmans, àrabs o berbers nord-africans, i passa a formar part de l'emirat de Còrdova. El poblament i l'activitat econòmica no es veuen pas afectades; la continuïtat és la norma: a les noves autoritats els interessa mantenir-la i cobrar els impostos corresponents.

Al llarg del segle VIII, els bisbes seran assimilats als *ummals*, els funcionaris encarregats de la recaptació d'impostos. Els territoris conquerits es reorganitzaran en petites unitats territorials de recaptació, el *balads*, terme que es deriva de l'arabització de la paraula llatina *palatium*. El territori d'Ègara es dividirà en sis palaus, distribuïts radialment; els seus noms van perviure en el temps i han permès identificar-los.

Distribució dels palaus d'origen andalusí al territori del futur Castrum Terracia. Dibuix d'Intus a Una Història de Terrassa, pàg. 85.

Una important activitat agrícola continua en aquests territoris, amb els conreus mediterranis típics —cereal, olivera i vinya— com a protagonistes i amb la novetat de l'expansió del regadiu, fruit dels coneixements portats pels conqueridors.

És difícil saber si aquests espais van ser administrats per magnats d'origen àrab o autòctons; els investigadors s'inclinen per aquesta darrera possibilitat. Així doncs, l'època de govern dels musulmans és més de continuïtat en el poblament i l'activitat econòmica que no pas de canvis. Fins i tot l'aparició de nom de la Seu d'Ègara en un llistat de seus peninsulars elaborat a Còrdova (any 778) sembla indicar la pervivència del bisbat, que hauria mantingut la seva funció política i fiscal, a banda de la religiosa.

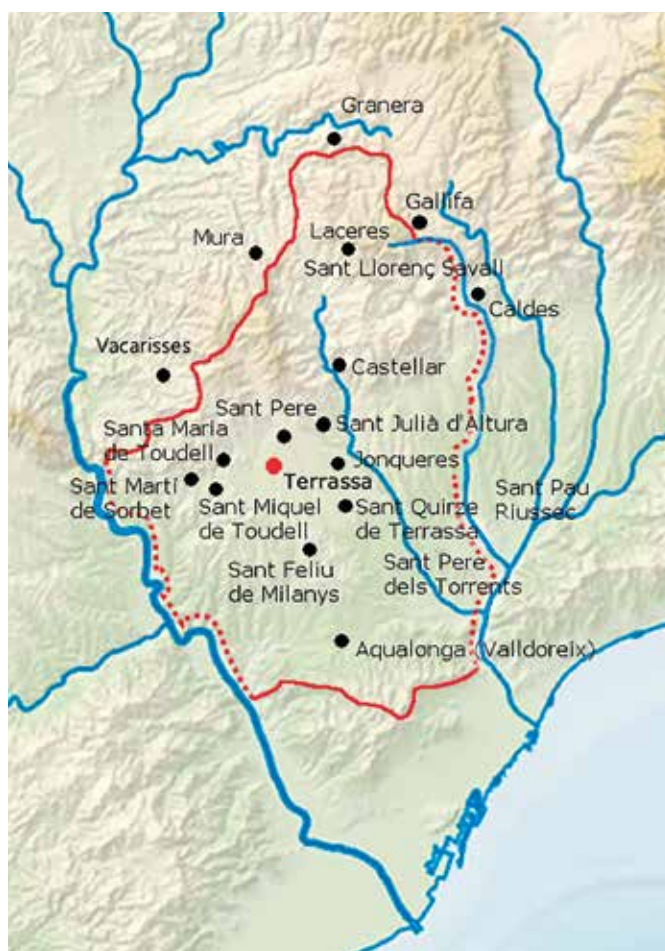
2.2.2. La conquesta carolíngia, el comtat de Barcelona

La ciutat de Barcelona, conquerida pels exèrcits francs el 801 conformarà, juntament amb tots els territoris fins al Llobregat, el comtat de Barcelona, entitat administrativa de l'imperi carolíngi. Es restaurarà el bisbat de Barcelona, però el bisbat d'Ègara ja no serà recuperat per les noves autoritats carolíngies i desapareixerà definitivament.

En el territori de l'actual Terrassa i, fruit de la reorganització territorial carolíngia, neix el *Terracium Castellum* citat per primera vegada en una capitular de l'emperador Carles el Calb l'any 844. Es tracta d'un espai geogràfic administratiu on hi podia haver algun tipus de fortalesa o una simple torre de fusta o tàpia. El terme del *castellum*, més endavant anomenat *castrum terracie*, sempre va dependre dels comtes de Barcelona, representats al territori pels veguers o vicaris. Els pagesos aloers eren lliures, tenien propietats individuals —els alous— i comunitàries, els boscos. Conreaven un territori que disposava de molts corrents d'aigua, torrents i rieres on es situaven les hortes; els cereals, a les zones planes, i la vinya als pendents. Els ramats aprofitaven marges i muntanya. Aquesta població es repartia per les viles, petits nuclis de població, dels quals n'hi ha catorze de documentades.

A finals del segle VIII el poder de l'estat emiral perd força a causa de les revoltes a la zona fronterera: els *valis* o governadors territorials, deixen de reconèixer l'autoritat de Còrdova i s'estableixen com a sobirans amb l'ajut dels carolingis, situació prèvia a la conquesta franca.

Poca cosa podem dir del que passa amb les esglésies, més enllà del fet que l'activitat religiosa s'hi manté, però no sabem quina va ser l'evolució arquitectònica dels edificis al llarg del segle VIII.

El castrum terracie segons Salvador Cardús.

*Recreació de la primera Torre del Palau obrada.
Dibuix Goliard.*

Pensem que, a partir del segle IX, les esglésies viuen un lent, però important procés de canvis: desmonumentalització i, probablement, enrunament dels edificis malmesos pel desús o en part enderrocats i transformats per adaptar-los a les noves necessitats. Potser una gran catedral no era necessària, però sí que es manté el culte al mateix edifici de Santa Maria, segurament a la capçalera, i també a l'església parroquial de Sant Pere, en aquells moments dedicada a sant Pau, i a les altres quatre esglésies que són citades a la documentació del segle X: Sant Vicenç, Sant Sadurní, Santa Eulàlia i la capella de Sant Just i Pastor. La de Sant Vicenç podria ser l'edifici de Sant Miquel, però les de Sant Sadurní i Santa Eulàlia no han estat localitzades pels arqueòlegs. Les úniques restes del període són les tombes antropomorfes que hi ha davant de Sant Pere.

Així doncs, fins al segle XII hi havia una amalgama complexa d'edificacions que es compon d'esglésies, capelles, cementiris, algunes cases, magatzems, algun hort... que ocupaven tot l'espai fins als torrents i, pel nord, podia arribar fins a l'actual carrer de l'Alcalde Parellada.

Sabem que hi ha una comunitat de clergues (canonges) que segueixen les normes carolíngies (la regla d'Aquisgrà), que són força relaxades: es poden casar i tenir propietats, i podien llegar als seus descendents els seus patrimonis particulars. Cada canonge gestiona unes propietats, probablement vinculades a esglesioles, algunes de les quals es

Enterraments al davant de Sant Pere. Museu de Terrassa.

convertiran en parròquies que avui són pobles. D'altres són ermites solitàries disperses pel territori i que articulen nuclis formats per pagesos. De fet, els canonges són petits senyors, propietaris de diferents masos, on pagesos vinculats els treballen les terres.

En el marc del procés de feudalització del segle XI, l'església romana impulsà la reforma gregoriana (l'any 1059) amb una nova norma de vida monacal que estableix el celibat i la propietat comunitària, institucional, i que prohibeix els patrimonis particulars dels canonges. De fet, l'església es posiciona com un poder feudal més, controlant els seus clergues i establint la propietat única institucional dels ordes, i eliminant la propietat individual dels clergues. En aquest sentit el celibat és necessari, és perfectament funcional com a instrument per impedir la dispersió dels béns i impulsar la concentració de la propietat.

Aquest canvi de model es farà en un procés dilatat en el temps i serà conflictiu, per la resistència dels canonges a perdre la seva condició privilegiada en favor dels ordes religiosos que depenien d'abadies llunyanes i controlades per Roma.

En aquest context s'emmarcarà la fundació al segle XII de la Canònica agustiniana del priorat de Santa Maria de Terrassa de l'orde de sant Ruf, que obrirà una nova etapa en l'evolució del conjunt.

3. LES ESGLÉSIES ROMÀNIQUES DE SANT PERE

A partir del segle XII el poder comtal s'afebleix. Els pagesos perden la propietat de la terra en favor d'uns nous senyors, laics o eclesiàstics, als qual pagaran rendes i impostos, uns senyors que es vinculen al comte per pactes de vassallatge. Neix una nova societat, la feudal, i amb aquesta s'estén per Europa un nou estil artístic, el romànic.

Després d'un llarg període d'estancament constructiu, el romànic representa una revifalla a tot Europa. El fenomen també arriba al conjunt egarenc, on, després de diversos canvis mal documentats, es construiran la nau principal de Sant Pere i l'església de Santa Maria ja en estil plenament romànic.

*Sant Pere, nau i volta de canó.
Museu de Terrassa.*

Com hem vist la reorganització territorial carolíngia, situa Terrassa —el *castrum terracie*— com a nucli fort del poder comtal de Barcelona. S'abandonarà la denominació Ègara. A partir d'ara, l'evolució de les esglésies i del territori quedarà ja lligada a la de la vila de Terrassa, que neix com a tal a la segona meitat del segle XII a l'entorn de la Torre del Palau. Durant el segle XIII, s'hi estableix el mercat i una fira anual i Terrassa ja té una disposició urbanística similar a les d'altres viles reials i disposa d'una muralla que l'envolta.

La vila i el terme de Terrassa tindrà la seva pròpia universitat, és a dir, el seu govern municipal, amb autoritat sobre els habitants de la vila i també sobre tot el terme. El batlle reial administrava els béns del rei i també impartia justícia, presidia la cúria. Així mateix, s'estableix el registre notarial. La vila de Terrassa és ja una realitat física i jurídica, que es consolidarà al segle XIV. La parròquia, però, s'ubicarà a l'església de Sant Pere.

Recreació de la vila de Terrassa al segle XIV. Dibuix Goliard.

3.1. El priorat de Santa Maria i la parròquia de Sant Pere

El dia 2 de gener de l'any 1112 es consagra l'església de Santa Maria de Terrassa en un acte que, oficiat pel bisbe Guillem Ramon de Barcelona, va reunir clergues i fidels del territori. Un any i mig més tard, el 18 d'octubre de 1113, es redacta el document fundacional del monestir prioral de la mateixa Santa Maria, en el qual el bisbe Ramon de Barcelona dona a l'abadia de Sant Ruf d'Avinyó de Provença i al seu abat Oleguer les esglésies de Santa Maria i Sant Pere d'Ègara i altres amb la finalitat que s'hi instal·li l'orde de canonges agustinians fundada anteriorment a Sant Adrià de Besòs.

La comunitat prioral de Sant Ruf va suposar, a part de les noves edificacions, un sistema organitzatiu monacal que va perdurar a les esglésies quatre-cents cinquanta anys, i més de quaranta priors documentats, el primer dels quals va ser sant Oleguer. Van abandonar Santa Maria l'any 1596 i, posteriorment, la parroquial de Sant Pere; llavors el prior va passar a l'església de Sant Esperit i Sant Pere de Terrassa.

El nou priorat és l'hereu de les propietats de la comunitat de clergues preexistent (no les podem delimitar amb exactitud) i anirà incrementant les seves propietats al llarg del segle XII. S'alternaran períodes d'expansió per donació, compra i intercanvi de terres i èpoques d'estancament: entre 1130 i 1152 pràcticament no hi ha creixement, la qual cosa dona a entendre que és un període de conflicte amb els petits propietaris alodials. A mitjans del segle es reprenen les donacions testamentàries i el priorat es va consolidant com el gran propietari feudal del territori. Aquesta evolució culminarà al segle XIV amb el sotmetiment de bona part dels habitants del territori: els homes seran *propis i solius* —perdran la llibertat, són els remences— dels senyors, siguin laics o religiosos.

Paral·lelament a aquest procés de canvi de model de propietat de la terra —la feudalització—, es construïran les esglésies romàniques de Santa Maria i Sant Pere, aprofitant el que quedava dels edificis de la seu episcopal d'Ègara.

Interior del pòrtic al sud de Santa Maria. Museu de Terrassa.

L'església de Sant Pere esdevé la parròquia independent del monestir agustinian, que té com a temple l'església de Santa Maria i compta amb diverses dependències adjuntes. Sant Miquel continua sent edifici funerari i al seu entorn es situa el cementiri parroquial.

La parròquia dona servei al conjunt de pagesos que habiten el terme sense que hi hagi un nucli de població o poble al seu entorn, i també serà parròquia de la vila de Terrassa.

Recreació del conjunt romànic. Dibuix Jesús Gómez.

Plànol de les estructures romàniques conservades avui. Museu de Terrassa.

3.2. Les construccions romàniques de Santa Maria i Sant Pere

L'església de **Santa Maria** presenta una planta de creu llatina, en la qual el transsepte i el cimbori són de nova construcció i van ser afegits —durant el segle XI, època del primer romànic— a la capçalera anterior. La nau ocupa l'espai de la nau principal de la catedral, amb parets que sostenen la volta de canó lleugerament apuntada. Tant la nau principal com els braços del transsepte estan coberts a doble

vessant. Comentari a part mereix el cimbori que, partint d'un espai quadrat, es converteix en una cúpula sostinguda per quatre petxines a l'interior i en un tambor octogonal a l'exterior. Al centre de l'octògon s'erigeix una torre campanar amb finestres d'arc de mig punt i coberta a quatre vessants, una solució poc habitual en el romànic català.

Santa Maria, vista general, nord-oest. Museu de Terrassa.

A la façana principal hi ha la porta d'entrada amb arc de mig punt i a sobre, una original finestra en forma de creu; està decorada amb arcuacions cegues i faixes llombardes. Tots els murs tenen un parament exterior de còdols i blocs petris escairats amb aquest mateix tipus de decoració; en l'època devien estar arrebossats i probablement pintats.

Adossat al lateral sud de la nau i el transsepte es conserva un pòrtic obert a l'exterior mitjançant quatre arcs de mig punt. Arrencant d'aquest pòrtic, es conserven al subsol uns murs de grans dimensions que podrien correspondre a un claustre desaparegut.

Vessant sud. Ferran Berenguer.

L'església parroquial de Sant Pere d'Ègara es reestructura conservant la capçalera i afegint-hi la nau romànica, que s'hi uneix de forma brusca, sen-

se coherència estilística. Orientada d'est a oest, té una única entrada a la paret sud, amb una senzilla porta amb arc de mig punt i quatre arquivoltes.

Façana sud. Ferran Berenguer.

La planta és de creu llatina i absis trilobulat. La nau central és elevada, amb volta de canó lleugerament apuntada a l'interior i coberta de doble vessant a l'exterior; està il·luminada per dues finestres ober-

tes a la cara sud, i la corona un campanar d'espaldanya d'una etapa posterior. Els dos braços del transsepte són més baixos i estan coberts a un únic vessant.

Interior, nau central. Museu de Terrassa.

La decoració romànica de Sant Pere és sòbria, pobra, amb una simple cornisa de carreus esculpida a la façana principal sota del ràfec de la coberta. En deplorable estat de conservació, avui dia pràcticament ha desapa-

Cornisa de la façana sud. Ferran Berenguer.

regut, i tan sols hi podem identificar alguns animals, un quadrúpede que sembla que arrossegui algun enginy, temes vegetals, algun tipus de planta i uns possibles éssers fantàstics o personatges grotescos.

3.2.1. Les pintures murals romàniques

L'única decoració pictòrica romànica és la de la fornícula semicircular oberta a un angle del mur sud del transsepte de l'església de Santa Maria. Es tracta d'una pintura al fresc, redescoberta l'any 1917 quan es va retirar un retaule barroc que amagava el muret que la ocultava. Els tres-cents anys que ha estat oculta són la principal explicació del satisfactori estat de conservació en què es va trobar el fresc.

Els frescos narren el martiri de sant Tomàs Becket, arquebisbe de la catedral de Canterbury a mans d'uns homes armats fidels al rei Enric II d'Angla-

terra el dia 29 de desembre del 1170. Tomàs es proclamà l'encarnació humana de la voluntat de Déu i excomunicà al rei i els seus fidels, mentre que el monarca, com a representant del poder laic, acusà l'església de malversació de riquesa. Tres anys després de la seva mort, Tomàs va ser canonitzat pel papa Alexandre III, i això provocà la ràpida difusió del culte al sant. El fet que Tomàs fos canonge agustinianà degué influir al triar aquest tema per a la decoració de la fornícula per part dels canonges de la seu. La datació de les pintures se situa entre els anys 1180 i 1190; és, doncs, una producció plenament romànica.

- 1 Crist assegut en un tron dins l'ametlla mística presidint l'escena.
- 2 Tomàs Becket, arquebisbe de la catedral de Canterbury.
- 3 Edward Grim, diaca de Tomàs Becket.
- 4 Acusació i escarni.
- 5 Assassinat (decapitació).
- 6 Tomàs Becket és dipositat, amortallat, en un sepulcre i la seva ànima és elevada al cel per dos àngels querubins.

3.2.2. Les pintures murals i els retaules gòtics

El període del gòtic no representa grans transformacions al conjunt de Sant Pere, sobretot pel que fa a l'arquitectura. La vida del priorat no estava en el seu moment més àlgid i no podia afrontar grans obres. Així doncs, d'estil pròpiament gòtic només tenim exemples de pintura, tant mural com en retaules.

En canvi, sí que és un dels períodes de més puixança i creixement de la vila del Palau de Terrassa. Al llarg del segle XIII es fortificà, amb torres, portes i panys de muralla de tàpia. També es transforma l'arquitectura del veí castell de Vallparadís, fortificació de principis del segle XII que ara es reconverteix en la cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís i abraça així l'arquitectura gòtica.

De les **pintures murals** conservades, la més extensa és la de l'absis de Santa Maria i, d'una escala menor, la d'un tram del mur nord de la nau de Sant Pere. Comptem també amb una sola imatge de talla de fusta, la de la marededeu que devia formar part de la decoració moble de Santa Maria. Són, però, els diversos retaules que conservem de les tres esglésies, els que representen les manifestacions més característiques d'aquest nou estil.

Santa Maria tenia l'absis totalment pintat i així es mantingué en un estat de conservació deficient, fins que l'any 1937 s'arrencaren les pintures que hi restaven. Es van posar planes i en bastidors de fusta rectangulars, tal com avui dia es conserven als magatzems del Museu de Terrassa.

Les pintures corresponen al gòtic inicial i representen l'escena de la coronació de la Verge: dins d'una màndorla, on apareix asseguda al costat de Crist, que fa l'acció de posar-li la corona sobre el cap, envoltats de construccions gòtiques. En un registre inferior, separat per una franja decorativa amb línies geomètriques transversals, es representaven diverses escenes de dimensions diferents, separades per fines línies verticals i alguna d'horitzontal com ara: l'anunciació, la predicació de sant

Claustre del castell-cartoixa. Museu de Terrassa.

Arrencament de les pintures gòtiques. Museu de Terrassa.

Joan Evangelista i els apòstols davant del cos de la Verge, la dormició i l'assumpció de la Verge, i la incredulitat de sant Tomàs pel que fa a aquest fet. Una mica més avall de l'arrencament superior de les finestres i fins a la base de l'absis, apareix un tema purament ornamental amb franges verticals grogues i vermelles de difícil classificació.

La nau nord de Sant Pere ha conservat, preservades durant anys per un retaule que les ocultava, uns testimonis de pintura mural també del primer gòtic, realitzades probablement a mitjans del segle XIV. Amb una estructura d'espais rectangulars emmarcats per una sanefa geomètrica amb motius vegetals, trobem escenes referents a la passió de Crist, un apòstol i santa Llúcia flanquejada per dos àngels. El deficient estat de conservació en què ens han arribat els frescos, recentment restaurats, i alguns repintats, sobretot pel que fa a les cares, no permeten gaires precisions iconogràfiques.

D'aquest mateix període i estil es conserva una talla de fusta policromada de la Mare de Déu. Conserva bona part de la seva policromia original, descoberta en la seva recent restauració després de retirar-li diverses repintades posteriors. Consisteix en una figura dempeus, mutilada pel que fa al braç esquerre i la mà corresponent, i la probable figura de l'infant Jesús que potser aguantava amb aquesta mà. Representada segons la iconografia pròpia de l'art gòtic com a mare i reina del cel, amb trets realistes i rostre afable, la seva datació aniria a l'entorn de finals del segle XIV.

Santa Maria, els apòstols davant el cos de la Verge. Museu de Terrassa.

Santa Maria, Mare de Déu, segle XIV. Museu de Terrassa.

Sant Pere, escena de la passió de Crist. Museu de Terrassa.

Els retaules gòtics, moltes vegades encarregats pels gremis, representen un canvi tant des del punt de vista social com artístic, que trenca amb les tradicions romàniques i mostra un nou món realista, més sensorial i lluminós. Al llarg del segle xv s'anaren revestint els diversos altars de Sant Pere amb retaules del nou estil, en el cas local encarregats per la Universitat de la vila i terme.

El retaule major de Sant Pere fou el primer que s'instal·là a les esglésies, i es col·locà a l'altar major, segurament per a ocultar les pintures murals de l'anomenat retaule petri. Es va encarregar l'any 1411 a Lluís Borrassà, un dels pintors més importants del gòtic internacional. No ens ha arribat

complet: li falten algunes taules i l'arquitectura. Se'n conserven tretze taules relatives a sant Pere en les quals queda palès l'estil propi de Borrassà, la seva expressivitat i estilització.

Tenim coneixement que una taula que formava la predel·la del retaule, amb representació de sant Joan Baptista i santa Bàrbara es conserva al Fogg Art Museum a Cambridge-Massachusetts, als Estats Units. Una altra taula, on es representen Jesús i santa Caterina, es troba actualment al MNAC de Barcelona. Les altres quatre, una d'elles la possible imatge central de sant Pere, han desaparegut. Les taules restants les podem contemplar a l'edifici de la rectoria.

1 Crist beneint l'escena.

2 El Calvari o Crucifixió.

3 L'evangelista sant Lluç amb el brau.

4 L'evangelista sant Marc amb el lleó.

5 L'evangelista sant Mateu amb l'àngel.

6 Vocació de sant Pere.

7 Lliurament de les claus del Regne de Déu.

8 Sant Pere assegut a la seva cathedra com a Papa de l'església.

9 Triomf de sant Pere i sant Pau davant de Simó del Màgic

10 Resurrecció de Tabità.

11 Sant Pere alliberat de la presó.

12 Quo Vadis?

13 Crucifixió de sant Pere cap per avall.

El retaule de l'altar major de Sant Miquel és obra dels pintors Jaume Cirera i Guillem Tarn, representants del darrer gòtic internacional, molt més realista que el de Borrassà. Aquest treball fou iniciat per Cirera i, després de la seva mort, l'any 1450, el va acabar Tarn; es conserva sencer, però

sense guardapols, i el podem veure a Santa Maria. Les escenes representades estan relacionades amb sant Miquel, s'ordenen a l'entorn del Judici Final, representat al pinacle central. A la predel·la hi ha representades la flagel·lació, el davallament i la resurrecció de Crist.

1 El Judici Final.	6 Celebració d'una missa i els àngels salvant ànimes del purgatori.
2 Sant Miquel triomfant sobre el mal.	7 Flagel·lació de Crist.
3 La lluita dels àngels i els dimonis.	8 Davallament de la creu.
4 Els àngels davant de Sant Pere.	9 Resurrecció de Crist.
5 Aparició de sant Miquel a la muntanya de Garganus.	

Situat en alguna capella del mateix edifici parroquial de Sant Pere, hi havia el **retaule dedicat als sants Abdó i Senén**, popularment coneguts com a sant Nin i sant Non, patrons de la pagesia. El 27 de desembre de l'any 1458 el van encarregar al pintor Jaume Huguet, un dels més prestigiosos artistes del moment, i és una peça avui reconeguda com una de les obres mestres de l'artista i de la pin-

tura gòtica catalana. Huguet introdueix les noves tendències europees vingudes de Flandes, desmarcant-se de l'art inspirat a Itàlia. La iconografia del retaule és de doble advocació, el cos principal és dedicat als sants Abdó i Senén i el bancal als sants metges, Cosme i Damià. Avui el podem veure a l'església de Sant Maria.

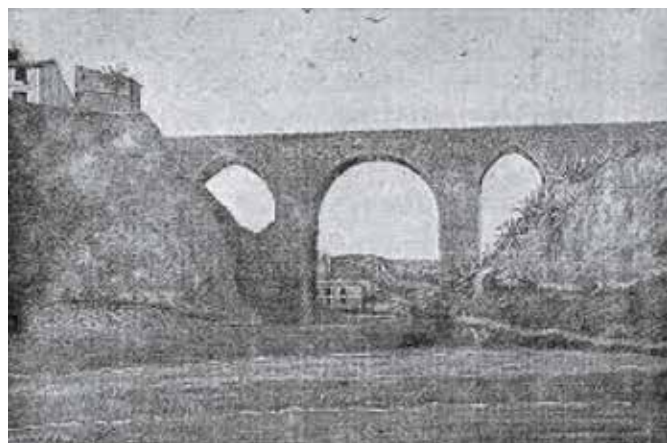
1 Escena de la crucifixió de Crist.	6 Trasllat de les restes dels sants a Arles-sur-Tech.
2 Sant Abdó i sant Senén vestits de prínceps.	7 Sant Cosme i Sant Damià amb els seus atributs de metge.
3 Compareixença dels sants davant l'emperador Deci.	8 Martiri dirigit per Lísies de Cilícia.
4 Els sants són llançats al fossat de les feres.	9 Miracle dels sants metges, Cosme i Damià.
5 Decapitació dels sants per l'emperador.	

3.3 Les reformes de l'edat moderna, segles XVI a XVIII

Durant el segle XVI l'església de Sant Pere continua sent la parroquial de la vila i terme. Tot i així, els conflictes entre vilatans i forans, entre els pagesos del terme i els habitants de la vila, cada cop més menestral, portaran a la separació en dues universitats: la de la vila i la forana, encara que conservaran el mateix batlle.

La vila de Terrassa creix i prospera al llarg de tot el segle XVI, a la llum de l'activitat tèxtil portada pels paraires, que organitzen una indústria tèxtil de tipus tradicional, amb teixidors que fan draps amb la llana filada al terme i altres pobles dels voltants. Els paraires acaben les teles i les venen a fora. El terme continua sent pagès. És molt extens, inclou diverses parròquies que envolten totalment la vila.

D'acord amb la seva puixança, els vilatans decideixen l'any 1543, alçar una nova església extramurs de la vila que es començarà a construir el 1575. Els santperencs decideixen el 1558 construir un pont que acosti la vila a la seva parròquia, però l'obra s'allarga molt en el temps i no impedirà la pèrdua de la parroquialitat en benefici de l'encara inacabada església del sant Esperit de Terrassa, l'any 1601. La nova església també ostentarà la prioral de santa Maria, les esglésies de sant Pere quedaran únicament com a espai parroquial del terme.

Pont de sant Pere, cap al 1900. Fons Ragon. Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Terrassa.

El pont de Sant Pere es va anar fent amb materials reaprofitats, còdols i blocs procedents d'altres edificis o de capelles que tenim documentades, com les de Santa Eulàlia i Sant Sadurní, i es va acabar durant el segle XVII, encara que no en sabem la data exacta.

A partir del 1611, el nou vicari Joan Arnella inicia un conjunt d'actuacions per tal de revitalitzar les esglésies. Les reformes s'allargaran fins a mitjans de segle: es reconstruiran murs, s'obriran finestres, es refaran paviments, es repicaran els murs interiors deixant el parament al descobert i es construirà una llanterna a l'altar de Sant Pere i una altra a Sant Miquel. L'obra més destacable es farà cap a mitjans del XVII, la nova capella de Sant Valentí, l'única mostra arquitectònica de l'edat moderna.

A mitjans del segle XVII, la vila i terme patiran la Guerra dels Segadors, que posarà fi a l'època d'expansió tant industrial, a la vila, com agrícola, al terme. La recaptació de les *talles* —els impostos i el

Capçalera de Sant Pere a finals del segle XIX. Pauli i Bartrina. Museu de Terrassa.

l·listat de qui els ha de pagar— per sostenir la guerra i el pas dels exèrcits empobriran tant a vilatans com a forans. La pesta de 1652 i la crema de la vila per part dels exèrcits de la Generalitat remataran el procés. La precària recuperació de finals de segle es veurà estroncada per la Guerra de Successió i les seves nefastes conseqüències. De nou el pas dels exèrcits que cal allotjar i alimentar, les contínues *talles* i finalment, el setembre del 1713, la crema de la vila pels filipistes arruïnaran la vila i terme.

A partir del 1714 les autoritats borbòniques, en virtut del Decret de Nova Planta, imposaran una nova administració municipal a imatge de la castellana: vila i terme passaran a formar part del corregiment de Mataró i l'ajuntament es formà amb els regidors i l'alcalde nomenats directament per la Reial Audiència.

Al cap de pocs anys d'acabada la guerra, començarà una època d'expansió econòmica tant en l'agricultura com en la indústria. Aquest creixement

portarà a l'extensió de conreus com la vinya i a la intensificació de la producció tradicional de cereals i horta. Les riques masies del terme en seran les protagonistes, però al nord de les esglésies naixerà el nucli urbà del poble de Sant Pere

*Carrer Major de Sant Pere, 1865.
Fons Ragón. AMAT.*

Casa Sagrera, habitatge i fàbrica, 1807. Dibuix Jordi Bigordà.

La indústria tèxtil creix i canvia, augmenta la població i la vila va omplint a poc a poc el seu escàs terme municipal. Comença una incipient industrialització, al capdavant de la qual hi ha nous industrials com els Sagrera, Galí, Vinyals o Busquets, amb les seves cases-fàbrica i treballadors contractats fora de la normativa gremial.

Al llarg del segle XVIII hi ha poca activitat constructiva a les esglésies, poc més que algunes intervencions de renovació del cementiri i un rellotge de sol a la façana de Sant Pere.

*Capçaleres de les esglésies el 1875, amb l'aspecte que havien assolit a finals del segle XVIII.
Museu de Terrassa.*

3.3.1. La capella de Sant Valentí i els retaules barrocs

L'actual capella, dedicada a sant Valentí, va ser construïda a la segona meitat del segle XVII. Està annexada a l'església de Sant Pere i la seva construcció va implicar la realització d'una gran obertura al mur nord de la planta romànica. Està di-

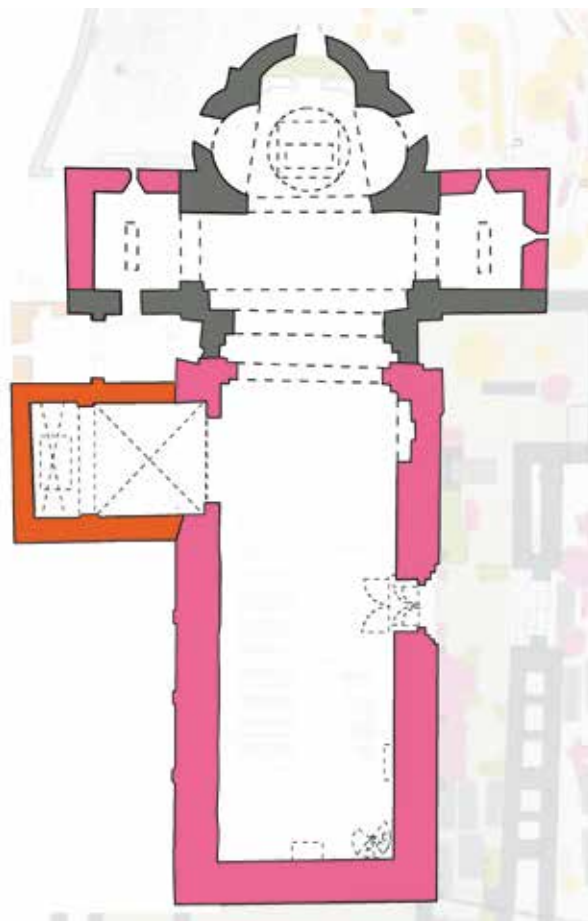
vidida en dos trams, el primer de planta gairebé quadrada i el segon de planta rectangular, tots dos coberts per voltes d'aresta. Les despeses de la seva construcció van ser assumides per la confraria sota la devoció del sant.

Retaule barroc de Sant Pere. Museu de Terrassa.

Actualment, al fons d'aquesta capella hi trobem l'únic retaula pròpiament barroc que es conserva a Terrassa. És un retaula probablement de finals del segle XVII, del qual només es conserva l'arquitectura original. El conjunt és totalment daurat, decorat amb columnes salomòniques, àngels i querubins, i amb una capella central i cinc fornícules presidides per la imatge de Jesús Nen. A la part inferior, la predel·la, hi trobem l'altar, el sagrari i les claus i la tiara pontifical, símbols de sant Pere.

Al lateral de la capella hi ha una crucifixió processional, talla de Crist a la creu d'un gran realisme, obra de Carlos Armiño l'any 1940.

*Planta de Sant Pere amb la nova capella.
Dibuix Jesús Gómez.*

Entre els segles XVI i XVIII es van encarregar diversos retaules, fets en estils renaixentista i barroc. Avui se'n conserven tres, encara que cap d'ells complet. Ara per ara no se n'exposa cap a la Seu, i resta pendent trobar una ubicació adient i amb condicions ambientals i de seguretat per a la seva conservació. Tots estan desmuntats i es conserven als magatzems del Museu de Terrassa.

El retaule de la Mare de Déu del Roser, encarregat per la confraria del mateix nom, fou pintat a les acaballes del segle XVI en un estil que s'acosta al manierisme postrenaixentista. Estava ubicat al transsepte de Santa Maria. Se'n conserven únicament les taules pintades; l'arquitectura només es coneix per una imatge de 1895.

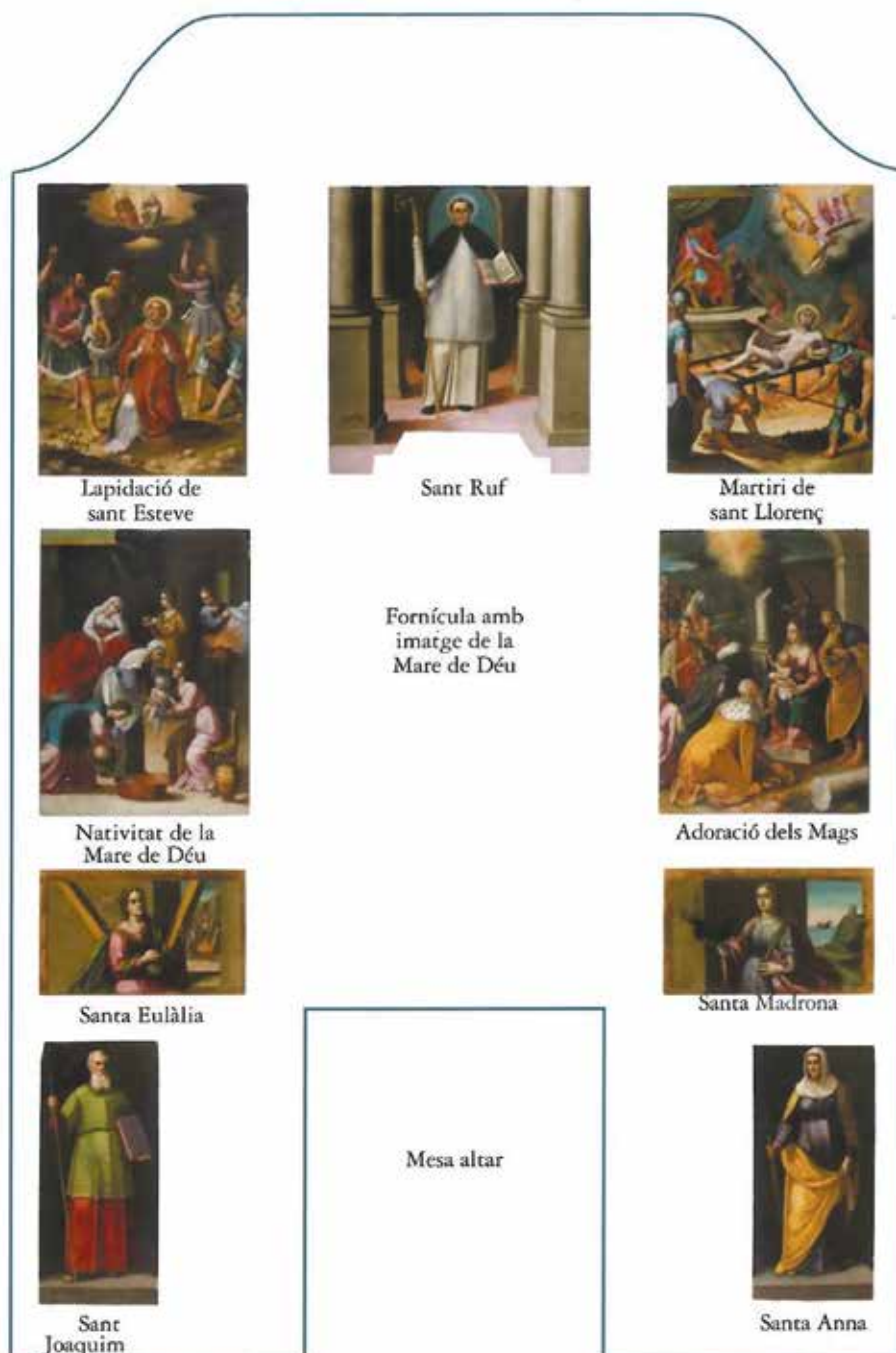
Retaule de la Mare de Déu del Roser en la seva ubicació original, 1895 i reconstrucció actual. Museu de Terrassa.

El retaule major de Santa Maria és obra dels artistes Baptista Parma, decorador, i Joan Basí, pintor, elaborat els anys 1611-12. Ho sabem perquè es conserven les anotacions dels pagaments fets als artistes per la parròquia de Sant Pere. Està dedicat a sant Ruf i és d'estil renaixentista italianitzant, com correspon a l'origen genovès del pintor. Va estar ubicat a l'altar major de Santa Maria fins que, amb la reforma de Puig i Cadafalch de l'any 1917, es desmuntà i es perdé l'arquitectura; el Museu en conserva únicament les taules pintades.

Retaule major de Santa Maria a la seva ubicació original i reconstrucció actual. Museu de Terrassa.

Tenim constància de tres retaules més, però no més en tenim fragments: el dedicat a **sant Sebastià**, amb tres taules pintades, ubicat originalment a l'església de Sant Pere; **el Major de Sant Pere**, del qual conservem tres escultures policromades, però força deteriorades i un tercer que havia estat a l'església de **Sant Miquel**, del qual conservem el frontó, dos laterals i la predel·la.

*Retaule de Sant Miquel, d'autor i any desconegut.
Museu de Terrassa.*

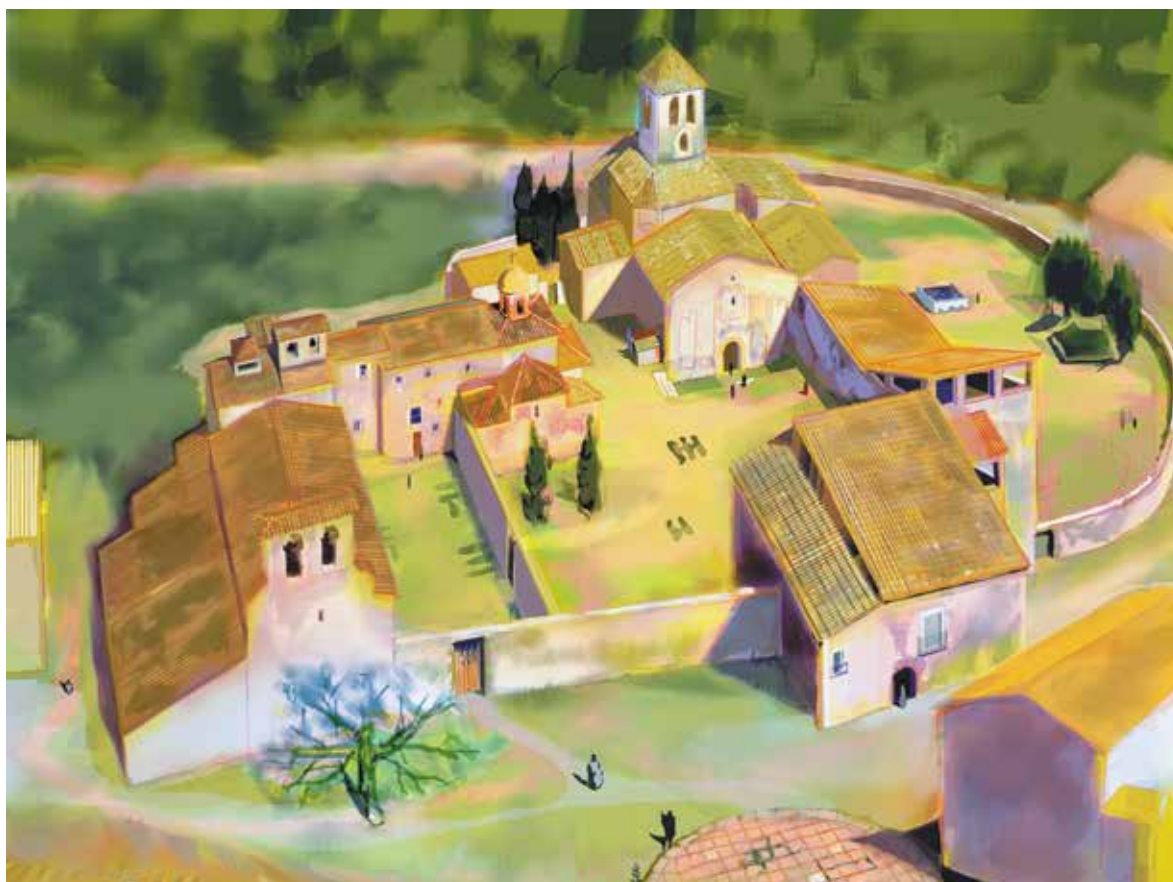

*Escultura de la mare de Déu
del retaule Major de Sant Pere,
a dalt en una imatge de 1905.
Museu de Terrassa.*

*Taula de sant Sebastià.
Museu de Terrassa.*

3.4. Les intervencions contemporànies, els segles XIX i XX

Recreació del conjunt a finals del segle XIX. Dibuix Jesús Gómez.

El segle XIX comença també amb una guerra, la del Francès, però aquesta no aturarà l'embranchida industrial de la vila, que el 1877 esdevindrà ciutat. Una ciutat ja definitivament industrial, plena de fàbriques dedicades a la producció de teixits de llana. La ciutat no parará de créixer i, a finals de segle, gairebé ha omplert el seu terme municipal, extremadament reduït des de la creació de ple dret del municipi de Sant Pere de Terrassa l'any 1800. El territori de la vila i terme havia quedat desigualmente repartit: la vila quedava encaixada dins l'extens territori de Sant Pere que agrupava les parrò-

quies de l'actual Viladecavalls (Santa Maria i Sant Miquel del Toudell i Sant Martí de Sorbet), Sant Quirze, Sant Julià d'Alta i Sant Vicenç de Jonqueres, tocant a Sabadell.

Termes municipals de Terrassa i Sant Pere i la seva ubicació al Vallès actual.

A Sant Pere es consolida el nucli del carrer Major, on s'ubicarà l'edifici de l'ajuntament, però la ma-

joria de la seva població està disseminada i continua amb la seva economia agrària tradicional.

*Edifici de l'antic Ajuntament de Sant Pere i detall amb el seu escut.
Ferran Berenguer.*

Els conflictes entre els dos municipis continuen, principalment pels impostos que graven els productes agrícoles que entren a la ciutat i que els burots (funcionaris municipals que cobraven drets d'entrada a determinats articles) cobren en els camins que les uneixen, i pel fet que la vila només pot créixer ocupant el terme municipal de Sant Pere. Finalment, l'any 1904 Terrassa i Sabadell

es repartiran el terme de Sant Pere i naixeran els nous municipis de Sant Quirze del Vallès i Viladecavalls.

La parròquia de Sant Pere donarà servei al que serà un barri més de Terrassa, encara que conservarà fins avui una identitat pròpia i un cert aire rural enmig de la gran ciutat que creix durant tot el segle xx.

El Carrer Major de Sant Pere als anys 30. Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Terrassa.

Durant el XIX es construirà una nova capella i es reformaran els entorns de les esglésies, però serà al primer terç del segle XX, amb la intervenció de Puig i Cadafalch, quan les esglésies consolidaran una nova imatge que es mantindrà durant tot el segle.

Les esglésies també viuran, i patiran, els esdeveniments del segle XX. L'any 1931, amb la República foren declarades monument històric artístic. L'any 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola, es cremen alguns dels seus mobles, però les esglésies es van preservar convertides en museu. Acabada la guerra, s'hi restaurà el culte i les funcions parroquials, sense més canvis en la seva estructura fins al segle XXI.

Milicians custodiant les esglésies. Museu de Terrassa.

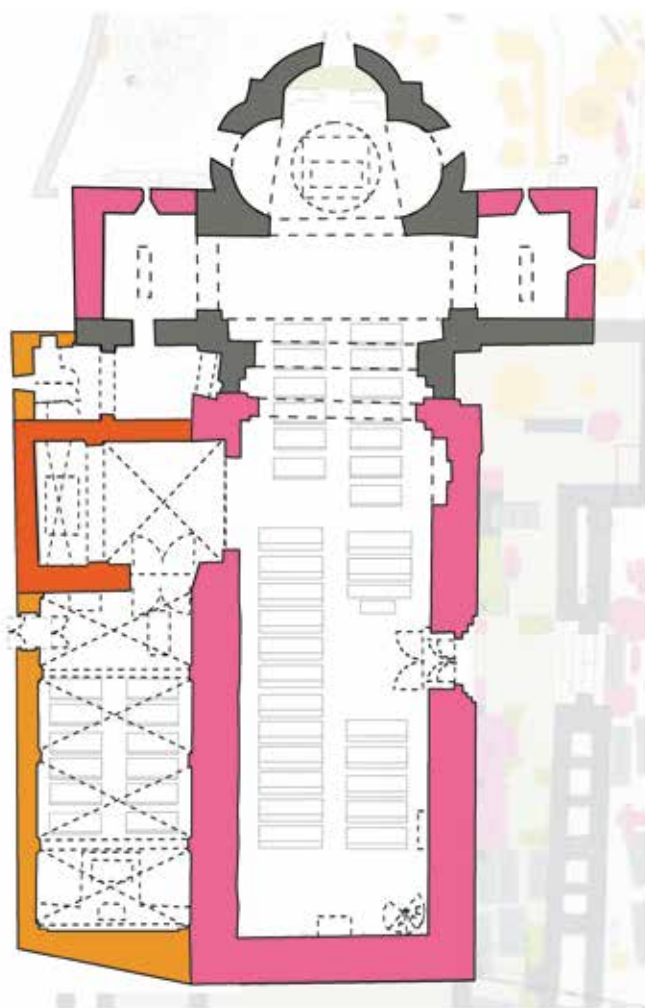
3.4.1. Les capelles del Sagrament i de Nostra Senyora de Montserrat

L'actual capella de Santíssim Sagrament va ser construïda i decorada als anys 1880-1881 com a ampliació de l'existent i documentada capella del Sant Crist. Aquesta capella també es troba annexada a l'església de Sant Pere i s'hi accedeix per la capella de Sant Valentí. Té planta rectangular i es

troba coberta per una volta d'aresta. L'actual decoració és resultat d'una remodelació de l'any 1948: les pintures del presbiteri i de les voltes de la nau són obra de Ricard Marlet i els mosaics del paviment són de Santiago Padrós.

Altar de la capella de Montserrat. Ferran Berenguer.

*Altar, pintures i volta de la capella del Sagrament.
Museu de Terrassa.*

*Planta amb la nova capella.
Dibuix Jesús Gómez.*

També hi podem observar els vitralls policroms de les quatre finestres, segurament pertanyents a la decoració de finals del segle XIX, i la tomba del prior Fàbregues, situada a terra, prop de l'entrada.

La capella de la Mare de Déu de Montserrat està situada al transsepte sud de Sant Pere. La seva

construcció no va implicar canvis en l'estructura de l'edifici. En aquesta capella hi destaca l'altar presidit per una talla de fusta de la Mare de Déu de Montserrat, dissenyat per Josep M. Gassó i esculpit i pintat per Francesc Sitjar l'any 1954.

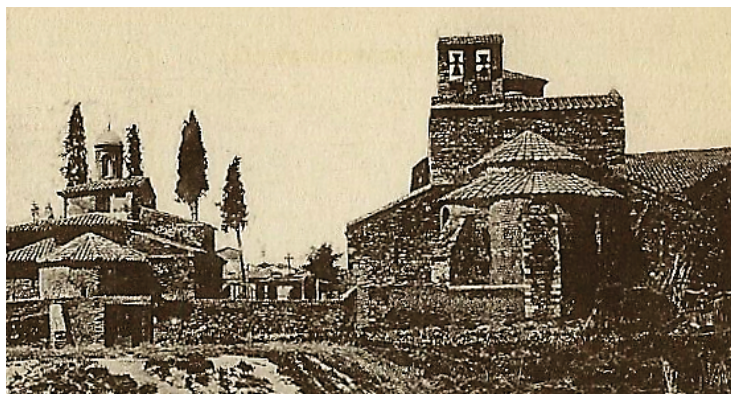
3.4.2. La intervenció de Francesc de Paula Villar a Sant Pere

L'any 1895, l'arquitecte diocesà Francesc de Paula Villar i Carmona, va iniciar les obres de restauració de l'església de Sant Pere, amb la col·laboració del llavors arquitecte municipal Lluís Muncunill i Parellada. El principal objectiu de la intervenció va ser alliberar l'edificació romànica de les estructures i edificacions afegides, i se'n va rehabilitar totalment l'exterior i l'interior.

A l'exterior es va enderrocar l'edifici que unia Sant Pere amb Sant Miquel. A la coberta es va desmuntar la lluernia, el campanar-torre del nord del transsepte i la torre adossada a l'espadaña principal, i es va acabar la remodelació amb la construcció de la passera central. També es van rebaixar els contraforts de l'absis. En aquest moment queda consolidada la imatge que tenim actualment de l'església de Sant Pere.

Capçaleres de Sant Miquel i Sant Pere abans de la intervenció. Adria Torija 1875. Museu de Terrassa.

Capçaleres de Sant Miquel i Sant Pere després de la intervenció. Postal 1917, aproximadament. Col·lecció Rafael Comas.

A l'interior es va construir una nova capella al lloc que hi havia l'antiga sagristia, al sud del transsepte. El paviment de rajoles de la nau i el presbiteri es va substituir per un mosaic continu de tesselles blanques, i al presbiteri es va reproduir el motiu geomètric ornamental del mosaic antic ja existent; es va extreure el retaule barroc de Nicolau Travé del centre de l'absis i va reaparèixer l'anomenat retaule petri; es va tapar amb rajoles planes el forat

que quedà en retirar la lluernia del lòbul central i es van reobrir les dues finestres laterals.

Al mur nord de la nau es va rebaixar l'accés a la capella de Sant Valentí i, amb l'extracció de diversos retaules i arrebossats del mur, van reaparèixer les pintures murals gòtiques amb escenes de la passió de Crist. Després del repicat de la resta de murs interiors, es van arrebossar de nou.

3.4.3. La intervenció de Josep Puig i Cadafalch

Josep Puig i Cadafalch fou un eminent arquitecte, arqueòleg i destacat polític catalanista que va ser diputat, president de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat de Catalunya. Entre els anys 1906 i 1936, va dirigir diverses intervencions al conjunt monumental, són les actuacions més importants i extenses del segle xx i van donar a les esglésies l'aspecte que mantindran fins a finals del segle. La feina va ser compartida amb l'arquitecte Jeroni Martorell, gran expert en restauració i director del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments creat per la Diputació de Barcelona l'any 1914, que va continuar dirigint les obres fins l'any 1950.

Els objectius de la intervenció tenien un fort component d'anàlisi, estudi històric i documentació, en el qual van intervenir també erudits i artistes locals com Josep Soler i Palet, Joaquim Vancells, Tomàs

Viver i Antoni Badrinas. El principal criteri va ser mostrar el monument tal com devia ser antigament i introduir-lo en el paisatge com a fita visual dins de la ciutat. Això va comportar l'alliberament i, per tant, l'enderroc d'edificacions i estructures de totes les èpoques que no reforçaven l'objectiu i l'etapa considerada com a principal, la romànica.

La primera excavació arqueològica i restauració es va fer a l'edifici de Sant Miquel entre els anys 1906 i 1929. En trobar a la part central un gruixut fons de morter i amb la teoria sobre al litúrgia visigòtica, Puig va creure confirmada la seva teoria sobre la funció principal de l'església com a baptisteri, i així ho va reflectir en la publicació de 1936, *La seu visigòtica d'Egara*. Seguint aquest criteri, va reproduir una piscina baptismal octogonal al centre de l'edifici, va construir un nou cancell divisor

de la nau amb el presbiteri i afegí altres elements ornamentals que van convertir Sant Miquel en un baptisteri a semblança d'altres baptisteris cristians antics que ell coneixia. També es va posar al descobert el paviment d'*opus signinum* original i, quan es va retirar el retaule gòtic, van aparèixer les pintures murals del segle VI.

A l'exterior, es va rebaixar el terreny i es va trobar un mur corregut i un paviment que formaven part del pòrtic que envoltava tota l'edificació, del qual se'n van reconstruir dos contraforts i unes escales al mur nord. També es va intervenir en les cobertes, que no es van acabar de reparar fins l'any 1940.

Després d'aquests treballs, va quedar fixada definitivament la cronologia dels temples en el segle VI, desestimant altres estudis que la situaven al segle IX.

Interior de Sant Miquel amb la piscina baptismal. Francino, Museu de Terrassa.

Recreació del conjunt després de la reforma de Puig i Cadafalch. Dibuix Jesús Gómez.

A l'entorn de Santa Maria s'hi començà a intervenir a partir de 1917. Es va rebaixar l'esplanada tocant a Sant Miquel i es va posar al descobert la major part de les restes arqueològiques, murs i altres elements dels períodes episcopal i romà, entre les quals destaca el paviment de mosaic del davant de la porta d'entrada al temple. També es va enderrocar l'edifici de la canongia, que unia la

L'església de Santa Maria es va restaurar gairebé totalment, es van refer les cobertes de les naus i el cimbori. A l'interior es va aixecar el paviment —exceptuant els espais de les laudes sepulcral—, es va consolidar amb nous murs l'estructura del creuer i es van repicar els arrebossats dels murs. També es va reformar el presbiteri, retirant les baranes, l'altar i el retaule major dedicat a sant Ruf.

Al vessant sud de l'edifici parroquial de Sant Pere, es van fer excavacions que van descobrir murs, paviments i tombes que pertanyien a la nau sud de l'edifici episcopal del segle VI.

rectoria amb l'església, i els nínxols del cementiri parroquial, alguns d'ells adossats al mur nord de la mateixa església. Al sud es va posar al descobert el porxo, un tram del claustre medieval, es va construir una nova escala d'accés al cor i es van reobrir les dues portes originals romàniques d'accés al creuer

Santa Maria abans de la restauració, amb la canongia i els nínxols del cementiri, i a l'any 1976. Museu de Terrassa.

Pel que fa als elements artístics, els descobriments i posteriors restauracions més importants són les pintures murals del segle VI a les esglésies de Santa Maria i Sant Miquel. A la primera, es van extreure del seu damunt unes pintures gòtiques dedicades a la Mare de Déu. Dins una fornícula del transsepte, es van posar al descobert les pintures romàniques dedicades a sant Tomàs Becket. En aquest mateix moment, es van restaurar els retaules gòtics, el major de Sant Pere i el dedicat als sants Abdó i Senén.

Capçaleres de les esglésies l'any 1929. Arxiu SPA, Diputació de Barcelona.

Puig i Cadafalch va elaborar una proposta de museïtzació dels conjunts i d'urbanització de l'entorn, que es materialitzà parcialment.

El final d'aquesta etapa el va marcar el començament de la Guerra Civil, l'any 1936, ja que en acabar la guerra Puig i Cadafalch va ser inhabilitat

pel règim franquista i es va haver d'exiliar a París. Jeroni Martorell va encarregar-se de continuar els treballs a les esglésies, que ja no van ser substancials. Puig i Cadaflach va visitar de nou Terrassa als anys cinquanta, un cop retornat de l'exili, sense tenir, però, cap responsabilitat.

Vista aèria als anys vuitanta. Museu de Terrassa.

4. LA SEU D'ÈGARA AVUI

4.1. El segle XXI, el Pla Director per al desenvolupament de les Esglésies de Sant Pere

La darrera etapa de desenvolupament de la Seu d'Ègara, comença l'any 1994 amb el *Projecte per al desenvolupament cultural i integració urbana del conjunt monumental de les esglésies de Sant Pere de Terrassa*, proposta guanyadora del con-

curs d'idees convocat per l'Ajuntament de Terrassa. D'aquesta proposta en deriva el Pla Director que guiarà tot el procés de treball que durà les esglésies a la seva imatge actual.

Recreació del conjunt avui. Dibuix de Jesús Gómez.

La proposta inicial fou de l'equip d'arquitectura Riera, Gutiérrez i Associats, i el Pla Director fou elaborat per un equip pluridisciplinar format pels arquitectes Pere Riera i Antoni Navarro, l'arqueòleg Eduard Riu, l'historiador de l'art Albert Sierra i el museòleg i historiador Domènec Ferran, director del Museu de Terrassa. El seu desplegament va requerir la col·laboració de l'Ajuntament de la ciutat, la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona, el Bisbat de Barcelona i la Parròquia de Sant Pere, comptant també amb el suport de la

Caixa de Terrassa i els ministeris de Cultura i de Foment

El Pla Director és un document extens on s'estableixen les directrius de les actuacions al monument, que pretenen la presentació, interpretació i comunicació més adequada d'aquest, tant des del punt de vista litúrgic com patrimonial i cultural, per a la societat del segle XXI. Derivats del Pla es redacten els diversos projectes executius i s'elaboren estudis arqueològics, històrics, documentals,

antropològics, de conservació i restauració de béns mobles i immobles, de condicions ambientals i estructurals i museològiques.

Diferents campanyes d'excavació dutes a terme entre 1995 i 2003 permetran conèixer a fons l'evolució cronològica de l'espai des dels primers

pobladors ibèrics fins a l'actualitat. Destaca el coneixement del període més important del conjunt monumental, el de la seu episcopal d'Ègara. L'arqueòleg terrassenc Antonio Moro les dirigí entre 1999 i 2003, amb la col·laboració de Maria Gemma Garcia Llinares i la coordinació de Francesc Tuset.

Primera fase de les excavacions. Museu de Terrassa.

També es van restaurar les cobertes i la sagristia de l'església de Sant Pere, on també es va buidar i reforçar amb una estructura metàl·lica l'interior del retaule petri. Entre 2002 i 2003 es van construir el nou edifici de Serveis Parroquials, a les fin-

ques del carrer de la Rectoria, i la passarel·la sobre el torrent, que comunica el conjunt amb el carrer Salmerón. En aquest carrer s'havia d'ubicar el nou museu d'història de la Seu d'Ègara i de la ciutat, projecte abandonat en plena crisi econòmica.

Passarel·la que uneix les dues vessants del Torrent Monner. Museu de Terrassa.

La restauració de l'església de Sant Miquel es va fer l'any 2005, i amb aquesta actuació es recuperà la imatge més propera a l'edifici funerari original: es van reobrir les tres portes, la nord i la oest totalment originals; l'interior es va pavimentar de nou, es va eliminar la pica construïda —i inventada— per Puig i Cadafalch i es van restaurar les pintures murals que decoren l'absis.

L'església de Santa Maria es va restaurar entre els anys 2007 i 2008. L'any 2001 ja s'havien fet treballs de conservació i restauració de les pintures murals romàniques dedicades a sant Tomàs Becket situades al transsepte sud. Per poder fer visibles algunes restes arqueològiques (com ara la capçalera de la basílica i el baptisteri preepiscopals, la lauda sepulcral dels paons i alguns murs i paviments del període episcopal), es va instal·lar un paviment de llistons de fusta amb parts obertes amb vidre. Finalment es van restaurar les pintures murals de l'absis de manera que ressaltessin les traces pictòriques i tonalitats diverses del període episcopal. A l'exterior sud de Santa Maria, una microvegetació i uns arbres fruiters rememoren les hortes i la vegetació de les etapes més remotes del conjunt.

El projecte d'adequació exterior del recinte es va finalitzar l'any 2008. Fonamentalment es tracta d'una nova pavimentació que permet visualitzar, mitjançant llambordes amb codis i colors diferents, les etapes històriques del conjunt monumental, i reconèixer les diverses estructures arqueològiques que es troben a sota degudament protegides, des del període iberoromà fins a l'etapa moderna.

Interiors de Santa Maria. Museu de Terrassa.

Sempre que és possible, però, es destaca el període del bisbat d'Ègara. També s'han deixat visibles tres enterraments de la necròpolis episcopal.

La il·luminació del paviment continu del recinte ha estat una de les peces més treballades de la presentació contemporània. Aquesta il·luminació tan sols es veu complementada a nivell dels edificis per la llum que surt de les mateixes obertures, portes i finestres, i dels dos campanars de Sant Pere i el campanar i el mur exterior de l'absis de Santa Maria.

Imatge nocturna amb la il·luminació del conjunt. Museu de Terrassa.

Acaben les obres exteriors amb la nova tanca perimetral del conjunt, que permet tant una certa transparència com una certa opacitat en la visió des de fora del monument i, des de dins, de l'exterior.

L'antiga rectoria es va reformar l'any 2009, dotant d'una nova entrada i nous espais museístics al conjunt. A la planta baixa es conserven la major part de restes arqueològiques de la etapa episcopal: hi podem observar les tres naus de la catedral, el baptisteri a la nau central i espais funeraris a la nau nord i algunes estructures dels murs i una finestra. La visita a la planta baixa es realitza per unes passarel·les amb paviment de vidre i a l'espai del baptisteri s'hi projecta una recreació virtual del conjunt catedralici. La segona planta està dividida en dos blocs funcionals: el de nova construcció, que és un espai d'acolliment de grups i serveis, i la part de l'antiga rectoria, que conserva la sala principal amb decoració barroca al sostre i on s'exhibeix el retaule gòtic de Sant Pere. La terrassa-mirador a la coberta de l'edifici permet una magnífica contemplació aèria del recinte.

Rectoria i entrada al recinte. Museu de Terrassa.

La restauració de l'església de Sant Pere es va acabar l'any 2013, en la que destaca la restauració de la façana i la cornisa esculpida romànica. La restauració del retaule petri es va acabar el 2010. En aquest mateix període, també es van restaurar els retaules gòtics i les pintures dels dos retaules barrocs.

El conjunt a vista d'ocell. Museu de Terrassa.

4.2. El conjunt monumental seu del Museu de Terrassa

La Seu d'Ègara és un conjunt monumental únic a Europa que, com hem vist, té més de dos mil anys de continuïtat històrica. L'època del bisbat, entre els segles V i VII és la de major esplendor del recinte. La pervivència d'elements arquitectònics i artístics d'aquest període fan únic aquest conjunt en el patrimoni europeu.

Avui la Seu d'Ègara forma part de les seccions del Museu de Terrassa i presenta una nova proposta museística que ha despertat l'interès d'estudiosos de diferents disciplines acadèmiques. El conjunt és un compendi d'art, d'història i cultura que permet una mirada al passat des dels seus orígens, a l'època ibèrica i romana, passant pels successius períodes alt medieval, romànic, gòtic, modern i contemporani.

A causa de la seva excepcionalitat dins el patrimoni cultural català i europeu, des de l'Ajuntament i la Generalitat de Catalunya es va impulsar la candidatura per obtenir de la UNESCO que sigui reconeguda com a Patrimoni de la Humanitat. Actualment ja forma part de la Llista Indicativa de monuments espanyols candidats a rebre aquest reconeixement.

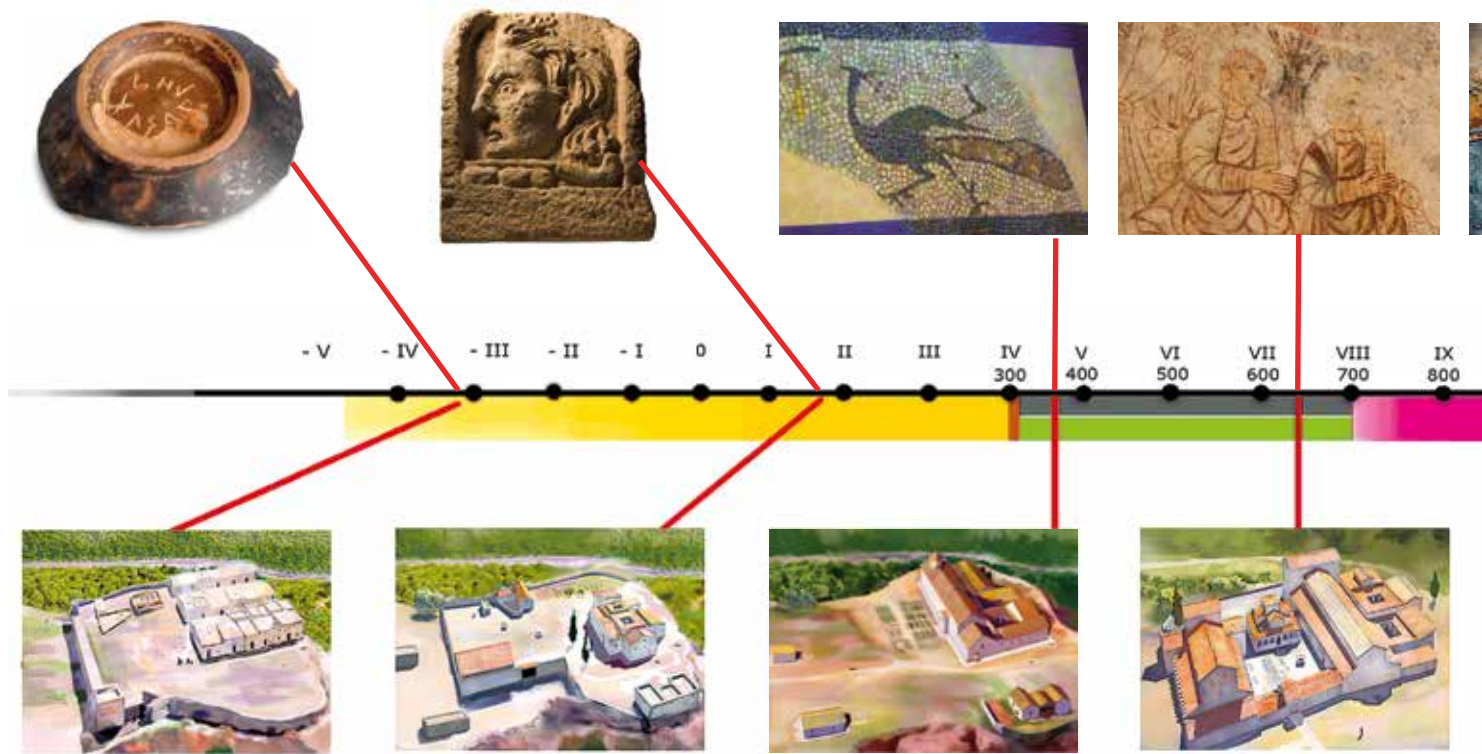
L'església de Sant Pere manté la funció parroquial que ha tingut sempre, Sant Miquel i Santa Maria mantenen les dues funcions, religiosa i museística. Avui la Seu d'Ègara rep milers de visitants, s'hi celebren actes diversos i constitueix el principal atractiu turístic de la ciutat.

Oficis litúrgics, visites, castells i música i dansa a la Seu d'Ègara. Museu de Terrassa.

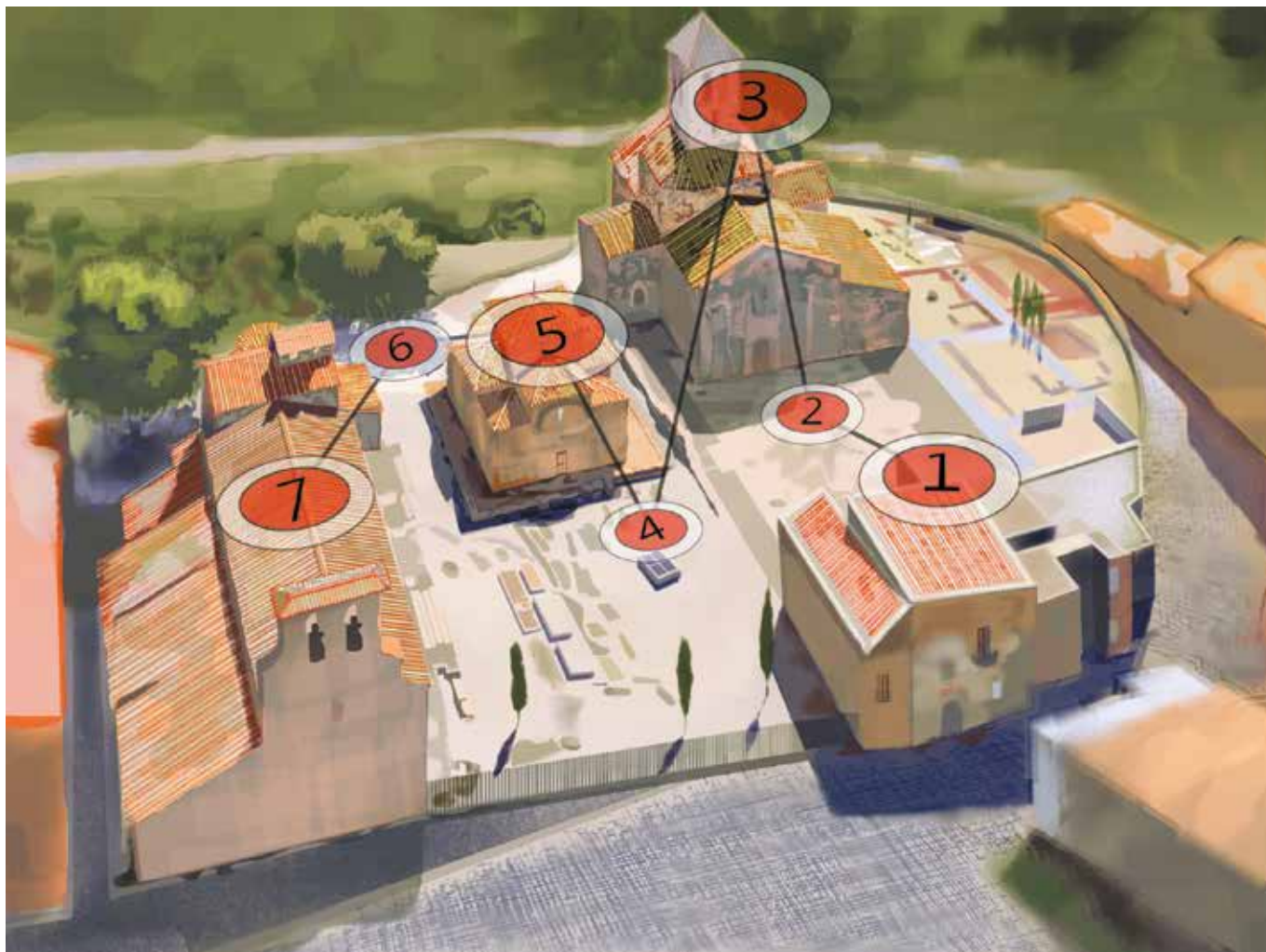
5. CRONOLOGIA

- Període ibèric i romà** (s. v aC-III dC)
- Primeres estructures cristianes** (s. IV)
- Conjunt episcopal d'Ègara** (s. IV-VIII)
- Període medieval** (s. IX-XIII)
- Períodes posteriors** (s. XIV-XXI)

6. PROPOSTA D'ITINERARI DE VISITA

Com heu pogut veure després de la lectura d'aquest quadern, el conjunt actual de les esglésies de Sant Pere és el resultat de més de dos mil anys d'ocupació humana, tal com testimonien les restes materials que veiem i les que hem trobat. Interpretar el conjunt és una tasca d'una gran complexitat i ha calgut la feina d'historiadors i arqueòlegs, als quals no els ha resultat fàcil treure conclusions.

La visita que us proposem us ha d'ajudar a entendre què ha anat passant al llarg del temps en aquest espai que ara veiem i podem trepitjar. Caldrà fer un esforç, posant en marxa tots els coneixements que hem anat adquirint i contrastar-los amb el que ara tenim al davant. Aquí s'acumulen més de dos mil anys d'història!

1. El terrat de la rectoria

Des d'aquest punt privilegiat, podem veure l'espai físic en què estan ubicades les actuals esglésies de Sant Pere, un morrot entre dos torrents, i podem contemplar una bona panoràmica de les tres esglésies: la de Santa Maria, la de Sant Miquel i la de Sant Pere. Hem de fer un esforç per entendre com ha passat el temps en aquest espai, observant l'empremta que cada un dels moments històrics hi ha deixat: el període episcopal com a eix central, els temps anteriors (els períodes ibèric, romà i preepiscopal) i el temps posterior (des del període romànic fins als nostres dies). Cal observar les sitges i tombes i l'*impluvium* de la casa romana.

A l'interior de l'antiga rectoria veurem l'audiovisual que ens servirà també d'introducció a la nostra visita. També cal observar les diferents restes

arqueològiques i materials que trobem en el recinte de la rectoria: la necròpolis preepiscopal amb tombes de tègula, el baptisteri episcopal, i a la primera planta, el retaule gòtic de l'altar major de Sant Pere, obra de Lluís Borrassà.

2. Exterior, davant de Santa Maria

En aquest punt del recorregut, cal distingir les diferents fases per les quals ha passat l'actual església de Santa Maria i el seu entorn: la basílica preepiscopal, mirant els mosaics dels paviments; la basílica episcopal, observant que era molt més gran que l'església actual; i l'església romànica, fixant-nos en la façana, on destaca la decoració d'arcuacions cegues o d'arcs llombards.

3. Interior de Santa Maria

En aquest punt, cal recordar quina ha estat la seva funció al llarg del temps (seu episcopal, església del monestir agustinià...) i observar com és la seva planta (de creu llatina), com és la cobertura interior (volta de canó i cúpula) i com és la seva capçalera (un absis semicircular).

Cal buscar i observar les làpides romanes en els murs, la piscina baptismal del període preepiscopal enfonsada a terra, les pintures de l'absis (del segle VI), la pintura romànica de Tomàs Becket i els dos retaules gòtics: el de l'altar major de Sant Miquel, obra de Jaume Cirera i Guillem Talarn, i el retaule dels sants Abdó i Senén, obra de Jaume Huguet.

4. Exterior, davant de Sant Miquel

En aquest punt disposem d'una visió de 360 graus del conjunt dels edificis i ens trobem drets a sobre de les restes arqueològiques de diferents tipologies i moments: murs, tombes i sitges que mostren com es va ocupar l'espai al llarg del temps.

Podem observar diferents elements arquitectònics dels tres edificis: la coberta, el cimbori i el campanar de Santa Maria, la façana, la coberta i els campanars de Sant Pere i l'arquitectura exterior (planta, volums, cobertes) de Sant Miquel.

5. Interior de Sant Miquel

En primer lloc, s'ha de destacar que ha estat l'edifici que ha sofert menys transformacions al llarg del temps. També cal recordar quina ha estat la seva funció en temps del bisbat —església dels morts— i, finalment, s'ha de considerar la seva arquitectura interior, amb planta de creu grega i cúpula suportada per columnes. És imprescindible veure la cripta subterrània. Mereixen especial atenció les pintures murals del segle VI, que trobem a l'absis.

6. Davant de les capçaleres, entre Sant Pere i Sant Miquel

Des d'aquest punt veurem les capçaleres, orientades a l'est, i les diferències entre elles. Convé remarcar que les formes exteriors i interiors són ben diferents.

Cal fer menció també dels enterraments que podem observar sota el corredor de Sant Miquel.

7. Interior de Sant Pere

Abans d'entrar-hi, cal observar les restes de murs de l'edifici episcopal de tres naus.

Un cop a dins, recordem quina ha estat la seva funció al llarg del temps (església parroquial) i observar quina és la seva arquitectura romànica interior (amb planta creu llatina i la volta de canó) i quina es la configuració de la seva capçalera, on hi ha l'anomenat retaule petri amb les pintures que el decoren. El mur nord està decorat amb unes pintures murals gòtiques, mur en què s'obre la capella de Sant Valentí —on hi ha el retaule barroc— i, a continuació, la capella del Sant Sagrament. Al transsepte sud trobem la capella de la Mare de Déu de Montserrat. Al fons, podem observar l'orgue inaugurat l'any 1996.

7. PER A SABER-NE MÉS

DD AA (1987) *Història de Terrassa*. Ajuntament de Terrassa.

DD AA (2018) *Una Història de Terrassa*. Ajuntament de Terrassa.

FERRAN, Domènec; PEREGRINA, Neus (2002) *La memòria de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Catàlegs del Museu 9. Museu de Terrassa.

FERRAN, Domènec (2009). *ECCLESIAE EGARENSES. Les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Caixa Terrassa i LUNWERG Editors, Barcelona.

FERRAN, Domènec; MORO, Antonio; RAMOS, Gemma (2010). *L'istme de Sant Pere: l'ocupació d'un territori*. Catàlegs del Museu 17. Museu de Terrassa.

GARCIA I LLINARES, M. Gemma; MORO GARCIA, Antonio; Tuset BERTRAN, Francesc (2009). *La Seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Documenta 8. Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Tarragona.

Edita:	Ajuntament de Terrassa Museu de Terrassa, C/ de la Font Vella, 28
Coordinació:	Joan Coma i Ainsa
Textos:	Ferran Berenguer, Joan Coma i Domènec Ferran.
Documentació:	Antonio Moro.
Recreacions:	Jesús Gómez.
Fotografies:	Museu de Terrassa.
Maquetació:	Joaquim Amate
Impressió:	Inkyprint S.L.
Dipòsit legal:	B 7529-2021
ISBN:	978-84-15421-37-5

Cultura
www.terrassa.cat/cultura

Museu de Terrassa
www.terrassa.cat/museu